

GRÖNA UPPLEVELSER FÖR ALLA

- EN TRÄDGÅRD FÖR HABILITERING OCH ÅTERHÄMTNING

EXAMENSARBETE VID INSTITUTIONEN FÖR STAD OCH LAND
ANN HALLÉN, DECEMBER 2008

EX0324 EXAMENSARBETE FÖR YRKESEXAMEN PÅ LANDSKAPSARKITEKTPROGRAMMET 2008

© ANN HALLÉN

TITLE IN ENGLISH: GREEN EXPERIENCE FOR EVERYBODY - A GARDEN FOR HABILITATION AND RECOVERY

HANDLEDARE: ULLA MYHR, INSTITUTIONEN FÖR STAD OCH LAND

EXAMINATOR: PETTER ÅKERBLOM, INSTITUTIONEN FÖR STAD OCH LAND

ONLINE PUBLICATION OF THIS WORK: [HTTP://EPSILON.SLU.SE](http://epsilon.slu.se)

TRYCK: SLU SERVICE/REPRO, UPPSALA 2008

GRÖNA UPPLEVELSER FÖR ALLA

- EN TRÄDGÅRD FÖR HABILITERING OCH ÅTERHÄMTNING

ANN HALLÉN

EXAMENSARBETE 30 HÖGSKOLEPOÄNG
INSTITUTIONEN FÖR STAD OCH LAND - SLU ULTUNA - DECEMBER 2008

Abstract

Jällaskolans upper secondary School is situated on a big farm just outside Uppsala. The School is focused on agriculture, forestry, gardening, animal care and science. Jällaskolans staff has wished for a school garden for educational purpose where students can practice their gardening skills and learn more about plants. But most important, a specially adapted outside environment such as a garden, would be a great advantage for the students with special needs. This garden could even be an asset for other visiting school classes in the region.

This examination paper includes a plan scheme for a garden at Jällaskolan. The main purpose is to create a stimulating garden for all students, teachers and other visitors.

The paper and the plan scheme are based on research and well defined theories regarding the importance of outside green environment for people. Thru literature studies and discussions with personal working with students at Jällaskolan with special needs my understanding for the subject increased.

At first I made an insight inventory of the area for the planned garden to expand my knowledge of the places preconditions and its surroundings. Based on the inventory I analyzed the areas possibilities and weaknesses. For my inspiration I visited a number of places where outside green environment is designed for educational and caring purposes.

Based on literature studies, discussions, inspiration from visited places, inventory and analysis I have designed a plan scheme trying to meet the needs of the targeting groups, Jällaskolans special requirements and the places preconditions.

This plan scheme is adapted so that the garden would be suitable for all kinds of visitors. The garden is meant to attract and be available for people with all kinds of disabilities and special needs. The garden is intended to enhance stimulation of all senses, act habilitating and give visitors a chance to recover. In the garden there will be prepared places for education and gathering of groups.

Sammanfattning

Jällaskolans naturbruksgymnasium ligger på en stor gård strax utanför Uppsala. Här utbildas elever i bland annat jord-, trädgårds- och skogsbruk, djurvård och naturvetenskap. Personal på Jällaskolan har önskemål om en trädgård på skolans gård där eleverna kan praktisera trädgårdsanläggning och skötsel samt lära sig om trädgårdens växter. I en anpassad utomhusmiljö skulle även undervisning utomhus kunna uppmuntras och underlättas. Den huvudsakliga orsaken till Jällaskolans önskemål om en trädgård är dock att en sådan skulle kunna utgöra en habiliterande och avstressande miljö för gymnasiets särskoleelever. En trädgård skulle även kunna bli en naturlig utgångspunkt för exempelvis skolklasser att utgå ifrån vid besök på Jällaskolan.

Detta examensarbete är ett förslag till hur en trädgård på Jällaskolan kan utformas. Syftet är att gestalta en upplevelseträdgård för Jällaskolans särskole- och övriga elever, lärare och besökare utifrån deras olika behov.

Jag har utgått från forskningsresultat och välgrundade teorier om utemiljöns betydelse för människor i mitt skriftliga och gestaltande arbete. Via litteraturstudier och samtal med personal som arbetar med särskoleeleverna på Jällaskolan fick jag insikt i funktionshindrade ungdomars behov i utemiljön.

För att få en förståelse för platsen för den tänkta trädgården gjorde jag en inventering där jag undersökte och studerade platsens förutsättningar och dess omgivningar. Med utgångspunkt i inventeringen bedömde jag områdets fördelar och nackdelar i en analys. För att få inspiration till gestaltungsarbetet gjorde jag några relevanta studiebesök.

Utifrån litteratur, samtal, studiebesök, inventering och analys, gjorde jag ett gestaltungsförslag för en trädgård som är anpassad efter målgruppernas behov, skolans önskemål och platsens förutsättningar.

Gestaltungsförslaget bygger på att trädgården ska passa de allra flesta. Den ska vara attraktiv, tillgänglig och anpassad för olika typer av funktionshinder. Trädgården ska främja stimulering av våra olika sinnen, verka habiliterande och ge möjlighet till återhämtning. I trädgården finns även flera lämpliga platser för undervisning och samling för skolklasser och andra besökare.

Förord

Jällaskolan är Uppsala läns enda gymnasium med naturbruksprogram vilket även inkluderar gymnasiesärskolans naturbruksprogram. Skolan lockar inte bara elever från Uppsala utan även från andra håll i landet och utgör därmed en stor resurs för Uppsala kommun.

Mitt examensarbete handlar om hur en trädgård kan utformas för att fungera för habilitering och återhämtning för särskoleeleverna på Jällaskolans naturbruksgymnasium. Trädgården ska även kunna användas av Jällaskolans övriga elever, lärare samt besökare från andra skolor inklusive särskolor.

Mitt personliga mål med projektet är att fördjupa mina kunskaper och erfarenheter inom ett ämnesområde - hur gröna utemiljöer kan påverka människors hälsa och välbefinnande - som jag är mycket intresserad av. Jag har under hela min utbildning velat skapa miljöer som kan användas av ”alla”. Till en början gällde det anpassningar för rörelsehindrade medan det under den senare delen av utbildningen utökats till att även inbegripa andra grupper av funktionshindrade. Kanske har denna inriktning sitt ursprung i att jag själv - både under min uppväxt och som vuxen - upplevt begränsningen av att inte kunna delta i vissa sociala sammanhang eller aktiviteter på grund av allergier. Det har exempelvis handlat om att inte kunna vara hemma hos någon som har hund eller katt - som jag är allergisk mot, eller att tillsammans med vänner vara tvungen att lämna en restaurang då det visat sig att personalen inte kunnat servera en maträtt utan gluten och mjölkprodukter - som jag inte tål. Jag tror att dessa upplevelser kan ha bidragit till att vilja skapa platser som kan användas av de allra flesta människor - oavsett grad och typ av funktionshinder.

Mitt engagemang för hälsofrämjande miljöer och anpassningar för funktionshindrade har ökat ytterligare genom den inblick i särskoleelevernas behov i utemiljön som jag fått genom examensarbetet. Det har varit spännande och stimulerande att försöka skapa en plats för alla människor - oavsett om de har någon form av funktionshinder. Min förhoppning är att gestaltungsförslaget ska förverkligas och att trädgården därmed blir ett positivt inslag i vardagen för främst barn och ungdomar med funktionshinder.

Jag vill tacka min handledare Ulla Myhr för alla goda råd och det positiva stöd hon gett mig under arbetets gång. Tack också till Lars Eriksson, Ann-Sofie Falk samt övrig berörd personal på Jällaskolans naturbruksgymnasium. Jag vill även tacka Uppsala kommuns kart- & dataavdelning på Stadsbyggnadskontoret för att de hjälpte mig ta fram kartor och planer över Jällaskolans område. Slutligen vill jag tacka min familj och mina vänner för att de med stort intresse bidragit med uppmuntran och konstruktiv kritik under arbetet.

Ann Hallén

December 2008

Innehållsförteckning

INLEDNING	10
Bakgrund	10
Jällaskolan	10
Utemiljöns betydelse	11
Funktionshinder och behov i utemiljön	12
Syfte och frågeställningar	14
Avgränsning	14
Målgrupp och redovisning	14
METOD	15
Tillvägagångssätt	15
Inspirerande studiebesök	16
Tallkrogens Trädgård	16
Sinnenas Trädgård	17
Wij Trädgårdar	18
Faelledparkens Sansehave och Vallbyparken	19
Sammanfattande reflektioner från studiebesöken	20
FÖRSLAG	22
Inventering och Analys	22
Asken	24
Ladan	24
Kretsloppshuset	24
Gräsplanen	25
Ängen vid muren	25
Ängen mot skogen	25
Gestaltungsförslag	26
Vandring genom trädgården	27
Tankar om utformningen	28
Beskrivning av gestaltungsförslaget	28
Entrén och Allén	30
Kvarteret	31
Köksträdgården och Djurhagarna	32
Gräskullarna	33
Ekolunden	34
Lugnet	35
Orienteringspunkter, sinnesstimulering och tillgänglighet	36
Reflektioner	38
Referenser	41

INLEDNING

Bakgrund

Under hela min utbildning har jag haft ett stort intresse för utemiljöers påverkan på människor, särskilt inom vård- och skolmiljöer. Alldeles nyligen läste jag en kurs i ämnet Hälsofrämjande trädgårdar, innehåll och utformning – en inspirerande och lärorik kurs som stärkte mitt intresse för hälsofrämjande utemiljöer ytterligare. Jag har också gjort ett kandidatarbete vid Kronparksgården i Ulleråker, Uppsala. Kandidatarbetet behandlar utemiljön på två vårdavdelningar för svårt sjuka människor i livets slutskede, Hospice och Omtanken. Det var ett mycket komplext och spännande gestaltungsuppdrag av en trädgård som, när jag skriver detta, nyligen anlagts.

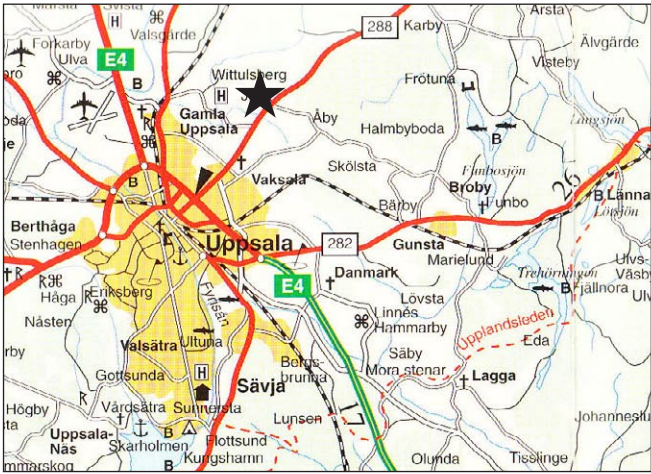
Under en praktikperiod på tre månader arbetade jag fram ett gestaltungsförslag för ett aktivitets- och friluftsområde i Sala kommun. Mitt intresse för hälsofrämjande miljöer ledde bland annat till att förslaget omfattande en naturstig i skogsmiljö, anpassad för rörelsehindrade. Anläggningsarbetet påbörjades utifrån mitt förslag hösten 2007 och är indelat i etapper för ett antal år framöver.

Jag ville göra examensarbetet inom mitt intresseområde och blev därför glatt överraskad när jag av en slump träffade Lars Eriksson, rektor för gymnasiesärskolan på Jällaskolan. Han berättade att de hade planer för en trädgård på skolans mark och vi tyckte båda att det var en bra möjlighet att förverkliga våra idéer. Jag, genom chansen att göra ett examensarbete inom mitt intresseområde, och Lars Eriksson genom möjligheten att få ett genomarbetat gestaltungsförslag för en trädgård.

Jällaskolan

Jällaskolan är ett naturbruksgymnasium som ligger ungefär sex kilometer nordost om Uppsala (se figur 1). Här finns förutom det "vanliga" naturbruksprogrammet också gymnasiesärskolans naturbruksprogram. Det är en 4-årig, huvudsakligen praktisk, utbildning inom områdena djur, jord, skog och trädgård för elever med funktionshinder av olika slag.

Jällaskolan är en stor gård som består av flera olika byggnader - bland annat finns stall, ladugård, skolhus

Figur 1.

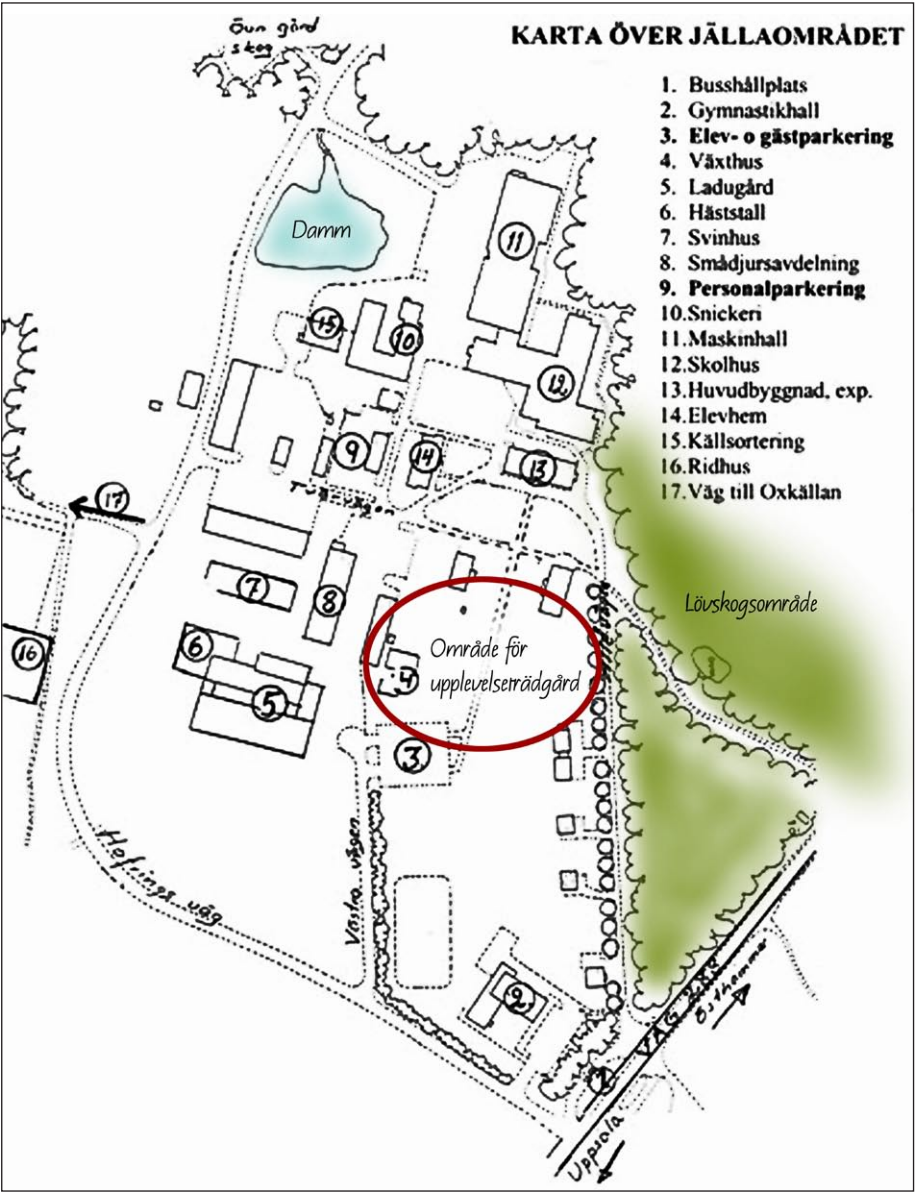
och elevhem - i ett markområde som även innehåller skog, åkrar och ängar. På gården finns en stor damm med grillplatser och bänkar på en gräsyta alldeles intill. Platsen används ofta av elever och personal på skolan samt av olika besöksgrupper, exempelvis de olika skolklasser som kommer till Jällaskolan för att titta på gårdens verksamheter. Vid gårdens utkant finns även ett lövskogsparti med lövträd, vitsippsbackar och en damm (se figur 2).

Den tänkta platsen för trädgården ligger intill en parkering för elever och besökare på Jällaskolans gård. Platsen består av en gräsyta på ca 5000 m² intill en lada. Gräsytan delas av en gångväg som leder från parkeringen till skolans huvudbyggnad. Intill ladan finns ett växthus samt en byggnad som kallas kretsloppshuset och används som hönsbarnhus (se inventeringsplan, sid. 23).

Jällaskolans tankar och idéer

I mitten av maj 2008 besökte jag Jällaskolan första gången och gick en rundtur på gården med Lars

Eriksson som guide. Intill en större parkeringsplats finns en gräsyta där den tänkta trädgården skulle passa utmärkt. Lars Eriksson berättade att några i personalen på Jällaskolan har bildat en projektgrupp kring en trädgård eftersom de länge har haft önskemål om en sådan på skolområdet. Tanken med en trädgård är den skulle kunna utgöra en *habiliterande och avstressande miljö* för främst särskolans elever. De som studerar på gymnasiesärskolans naturbruksprogram på Jällaskolan har olika typer av funktionshinder. Många av eleverna har ADHD och/eller en lindrig utvecklingsstörning. Andra har funktionshinder som rörelsehinder, synsvaghet eller autistiska drag.

Figur 2.

Habilitering innebär åtgärder som minskar och förebygger svårigheter i det dagliga livet för personer med medfödda eller tidigt uppkomna funktionshinder. I en habiliterande miljö finns inga hinder för en funktionshindrad person utan miljön fungerar stödjande och utvecklande. Habilitering skiljer sig från rehabilitering som syftar till att en person ska återfå bästa möjliga funktionsförmåga efter en olycka eller sjukdom (Olofsson 2008).

För att uppnå en trädgårdsmiljö som är habiliterande och avstressande har de i projektgruppen diskuterat kring en *upplevelseträdgård* med särskilt utvalda växter och andra inslag som vatten för att stimulera olika sinnen som smak, lukt och känsel. Projektgruppen vill också ha inslag av djur i trädgården så att elevernas sinnen och känslor kan stimuleras ytterligare samt att det kan lyfta fram elevernas vårdande och omhändertagande roll. En trädgård skulle också vara mycket användbar för lärare och elever på skolan som en plats för *undervisning utomhus*, enligt Lars Eriksson. Han planerar dessutom att eleverna, som en del i utbildningen, ska delta i att anlägga den tänkta trädgården och därefter kunna lära sig om växter och trädgårdsskötsel i trädgården.

Lars Eriksson beskrev vidare att det finns behov av en *samlingsplats/utgångspunkt* för Jällaskolans besökare; ofta kommer exempelvis skolklasser på studiebesök till gården. Därför skulle det behövas en större lusthusliknande byggnad med skydd för regn där de olika besöksgrupperna inledningsvis kan samlas.

I projektgruppens önskemål ingår även någon form av belysning, gärna i det stora växthuset som syns från Östhammarsvägen utanför Jällaskolans område. Även gångvägen som leder genom den tänkta trädgården behöver enligt de i projektgruppen lysas upp; gångvägen leder från parkeringsplatsen vidare upp mot huvudbyggnaden där det ofta är föräldrasamtal på kvällstid.

Vad projektgruppen inte vill ha är en lekplatsliknande miljö med gungor, rutschkanor och sagomiljöer då det av de flesta särskoleelever på Jällaskolan troligen anses för barnligt och larvigt och därmed inte kommer till användning.

Utemiljöns betydelse

Forskning från flera olika håll visar att gröna miljöer och utevistelse ger en positiv påverkan av människors hälsa och välbefinnande. Det finns idag mycket som tyder på att människor återhämtar sig snabbare i en grön utemiljö, både psykiskt och fysiskt, än i exempelvis stadsmiljö. Bland annat visar forskningen att vistelse i gröna utemiljöer ger en relativt snabb stressminskning och sänkt blodtryck (Ulrich, 1999).

Även barn och ungdomar mår bra av att vistas i natur, park eller trädgård. För de som har ett funktionshinder kan kontakt med naturliga element som växter, djur och vatten vara en särskilt viktig återhämtande del i vardagen (Moore, 1999). Exempelvis har barn med ADHD lättare att koncentrera sig i skolarbetet efter att ha vistats i naturen (Taylor et al., 2001). De som har nedsättningar av sinnesfunktioner kan träna dessa, eller om en sinnesfunktion saknas, stimulera de övriga sinnen genom att vistas i en grön utemiljö (Moore, 1999). I en trädgård finns mycket som verkar stimulerande, mycket mer än inomhus (Bengtsson, 2003, s. 33).

Det finns flera olika teorier som jag utgår från i mitt examensarbete:

- ♦ Steven Kaplans och Rachel Kaplans teori bygger på att koncentrationsförmågan förbättras i naturen (Kaplan & Kaplan, 1989 se Myhr, 2007). Det kan vara av stor betydelse när det gäller studiemiljöer för ungdomar med exempelvis ADHD. Ofta har människor med dessa och liknande funktionshinder koncentrationssvårigheter vilket medför ett stort behov av återhämtning i en lugn och harmonisk miljö.
- ♦ Roger Ulrichs mätningar visar att människors stressnivåer sjunker när vi vistas i naturen. Hans teori är att naturen är vår ursprungliga biologiska miljö (Ulrich, 1999). Eftersom det sker en naturlig och reflexmässig stressminskning är detta samband viktigt för särskoleeleverna då de ofta kan känna en stress över sina studier och det sociala umgänget.

♦ Patrik Grahn visar i sina studier att människor kan urskilja åtta olika egenskaper eller baskaraktärer vilka är betydelsefulla för upplevelsen av natur, parker och trädgårdar. Ju fler karaktärer en park innehåller desto större chans har en besökare att hitta en plats som passar dennes sinnesstämning och aktivitetsnivå. De flesta människor, även de som är särskilt sårbara exempelvis på grund av stress, tilltalas av karaktärerna *rofylld*, *rymlig*, *artrik* och *vild*. Mindre sårbara människor attraheras av karaktärerna *öppen*, *kulturell* och *privat*. Karaktären *social* kan både tilltala eller skrämja (Grahn 2001; Grahn, Lieberg & Schmidtbauer 2005, s. 137-141; Grahn 2005. I Johansson & Küller 2005, s. 251-252). Eftersom Jällaskolan har ett stort antal elever, lärare och besökare är det av stor vikt att skapa så många av baskaraktärerna som möjligt i trädgården för att användarna ska tilltalas av den.

♦ Johan Ottosson pekar i sin forskning på att olika miljöer kräver olika mycket av människor. Den som är sjuk eller deprimerad har ofta svårt att hantera krävande relationer. I den minst krävande miljön finns bara stenar och vatten, sedan följer miljöer med växter och därefter miljöer med djur. Den mest krävande miljön är den där det finns andra människor (Ottosson, 1997). Detta kan också vara viktigt i mitt gestaltungsarbete med tanke på att trädgården på Jällaskolan kommer att besökas av olika människor med olika mental kraft. Trädgården kan därför behöva delas in i olika rum med olika nivåer av relationsmässiga krav. De olika rummen bör placeras så att de gradvis övergår från miljöer med låga krav till miljöer med högre krav.

♦ Resultatet av en studie av Patrik Grahn och Johan Ottosson visar att de positiva effekterna av gröna utemiljöer är störst för svaga grupper som äldre, sjuka eller handikappade (Grahn & Ottosson, 1998). Därför är det angeläget att se till att utemiljön är tillgänglig, särskilt för särskoleeleverna, så att de kan ta del av de positiva effekterna. Utemiljön måste därför anpassas både för personer med fysiska funktionshinder som rörelsehinder och synskada samt för personer med psykiska funktionshinder som autism och ADHD.

Funktionshinder och behov i utemiljön

En skada eller sjukdom kan leda till att en person blir funktionshindrad, vilket inte behöver vara ett handikapp i en, för personen, väl fungerande miljö. Om en person med ett funktionshinder däremot begränsas av att den omgivande miljön utgör ett hinder blir funktionshindret ett handikapp (IC-IDH/WHO 1980, se Spångberg, Parsmo & Ingvarsson 1998, s. 154). Detta synsätt har varit en inspiration i mitt arbete med att gestalta en trädgård för alla.

Det kan vara svårt att anpassa en miljö för människor med olika typer av funktionshinder – det uppstår lätt konflikter mellan olika behov. En anpassning kan exempelvis tillgängliggöra och underlätta för personer med vissa funktionshinder samtidigt som det försvårar för personer med andra funktionshinder. Vissa anpassningar är dock någorlunda generella och gynnar de flesta funktionshindrade. För de flesta är det exempelvis bra med tydligt avgränsade och omgärdade platser, tydlighet i utformning och färgsättning, god belysning samt möjlighet till motorikträning (Hammarssköld 2008).

Rörelsehinder

Det finns flera typer av skador och sjukdomar som kan ge rörelsehinder. Cerebral pares, CP, innebär rörelsehinder på grund av en tidig hjärnskada och utgör den vanligaste orsaken till rörelsehinder hos barn och ungdomar. Skadan kan exempelvis ge ofrivilliga rörelser, balanssvårigheter och förlamningar. En del kan också ha tal- syn- och hörselsvårigheter, intelligensavvikelser och kramper. Andra rörelsehinder kan bero på ryggmärgsbräck, muskelsjukdomar, reumatiska sjukdomar eller led- och skelettmissbildningar (Spångberg, Parsmo & Ingvarsson 1998, s. 155-157).

Det är viktigt för personer med rörelsehinder att utformningen av utemiljön ger möjlighet till träning av balans, motorik och avslappning. För personer med CP finns också ett behov av stimulans för sinnen som syn, hörsel, lukt och känsel, eftersom de ofta har svårt att samordna sinnesintrycken till en helhet (Hammarssköld 2008).

Många rörelsehindrade använder sig av rullstol, rullator eller kryckor för att ta sig fram. Därför är det av stor vikt att markmaterialet är slätt och att nivåskillnader vid övergångar mellan olika markmaterial undviks.

Utvecklingsstörning

Hos människan utvecklas intellektet normalt upp till 20 års ålder. Hos en utvecklingsstörd person går utvecklingen dock långsammare. Det finns olika nivåer av utvecklingsstörning som kännetecknas av vilken utvecklingsnivå personen befinner sig på (Klasén, McGrath & Olofsson 2008). En person med utvecklingsstörning har ofta inlärningssvårigheter, svårt för abstrakt tänkande och svagt korttidsminne (Spångberg, Parsmo & Ingvarsson 1998, s. 167-168). De kan också ha svårigheter att orientera sig, vilket beror på problem med att bedöma avstånd och riktningar samt att klara av nya situationer (Månsson 2002, s. 76). Den utvecklingsstörde kan också ha andra funktionshinder som rörelsehinder, svårigheter att kommunicera eller syn- och hörselskador (Spångberg, Parsmo & Ingvarsson 1998, s. 167-168).

Utformningen av utemiljön kan hjälpa utvecklingsstörda personer att hitta om den är småskalig, överblickbar, enhetlig och logisk. Det är också bra med tydliga gränser som underlättar rumsuppfattningen och därmed orienteringen (Månsson 2002, s. 77). Det är viktigt med tydlig och lättförståelig information samt att det inte är för mycket information. Utvecklingsstörda barn fortsätter ofta att leka när de är i tonåren och därför är det bra om det finns lekredskap som även passar för en stor kropp (Hammarssköld 2008).

ADHD

ADHD är en förkortning av ”attention deficit/hyperactivity disorder” och kan översättas med ”uppmärksamhetsstörning med överaktivitet”. ADHD innebär en störning i främst de hjärnfunktioner som gör det möjligt att planera och organisera sina handlingar. Detta kan visa sig genom att en person med ADHD har dålig koncentrationsförmåga, svårt att sitta still och att hejda sina impulser. ADHD kan även göra det svårt att kontrollera humöret, tolka sinnesintryck och ge depression och ångest (Sjukvårdsrådgivningen 2008).

För att främja koncentrationsförmågan och uppmärksamheten hos barn och ungdomar med ADHD behövs tillgång till tydligt avgränsade och lugna platser med möjlighet till återhämtning. Platserna bör vara avskärmade från omgivningarna för att undvika distraherande störningar. Aktiviteter som främjar träning av grovmotoriken är positivt (Hammarssköld 2008).

Autism och autistiska drag

Autism eller autistiska drag innebär störningar i en persons tanke- och känsloliv. Det kan visa sig som svårigheter att förstå, kommunicera och samspela med andra människor. Personer med autism eller autistiska drag har också svårt för förändringar, vilka kan göra dem oroliga. De kan även ha svårt att tolka sinnesintryck som smärta, ljud och yrsel. En del får ett starkt intresse och blir duktiga på ett visst ämne. (Spångberg, Parsmo & Ingvarsson 1998, s. 160-161).

Personer med autism eller autistiska drag behöver lugna omgivningar utan störande ljud. För mycket stimulans bör undvikas på grund av svårigheter att sortera sinnesintrycken. Platser bör vara tydligt avgränsade och tydligt visa vad de är till för (Hammarssköld 2008).

Synskada

En synskadad person kan inte läsa en text eller orientera sig med hjälp av synen. Vissa måste använda sig av punktskrift eller talböcker för att kunna läsa, medan det för andra räcker med textförstorande hjälpmedel som speciell optik (Spångberg, Parsmo & Ingvarsson 1998, s. 159-160). På skyltar med enstaka ord kan det vara bättre att, istället för punktskrift, göra bokstäver i upphöjd relief. Orden blir då läsbara även för de synskadade som inte kan läsa punktskrift (Månsson 2002, s. 67). För att kunna ta sig fram behöver de svårt synskadade använda sig av en speciell käpp, den vita käppen (Spångberg, Parsmo & Ingvarsson 1998, s. 159-160).

En miljö som underlättar för synskadade att hitta och ta sig fram kännetecknas av att det finns tydliga ledstråk att följa och att det saknas hinder och andra riskmoment. Platsen bör vara inhägnad och entréerna tydliga för att underlätta orienteringen (Månsson 2002, s. 69-73). Avgränsningar som högre häckar eller staket liksom materialövergångar i marknivå kan också underlätta orienteringen, medan halvhöga gränsmarkeringar måste planeras noggrant så att de inte utgör en snubbelrisk (Hammarssköld

2008). Gångar, nivåskillnader och föremål ska ha kontrasterande ytor och tydlig färgsättning. Det bör finnas en taktill karta som tydliggör platsens utformning och informationsskyltar bör ha stor text och tydliga bilder (Hammarsköld 2008). Det bör också finnas tydliga gränser och lättidentifierade orienteringspunkter (Månsson 2002, s. 69-73).

För att ytterligare stödja orienteringsförmågan bör störande ljud - exempelvis från fläktar och trafik - undvikas eller minimeras (Månsson 2002, s. 69-73). Lokaliseringen kan däremot underlättas genom väl valda ljud på olika platser, exempelvis porlande vatten eller ett vindspel (Hammarsköld 2008).

Vad gäller belysning så är det viktigt med ett bra allmänljus som tydliggör kontraster och ger en korrekt färgåtergivning. Belysningen får heller inte vara bländande (Månsson 2002, s. 69-73).

Hörselskada

En hörselskada är en bestående hörselnedsättning som kan påverka en persons tal- och språkutveckling. Ofta kan hörapparater och andra tekniska hjälpmedel underlätta kommunikationen med andra (Spångberg, Parsmo & Ingvarsson 1998, s. 157-158).

I miljöer där hörselskadade vistas är det av stor vikt att ovidkommande ljud och buller från exempelvis fläktar och högtalare minimeras. Vissa ljud kan upplevas som obehagliga och den hörselskadade kan ha svårt att lokalisera var ljuden kommer ifrån. Det behövs tydlig visuell information om platsen. Objekt som vibrerar kan vara spännande och stimulerande för den hörselskadade (Hammarsköld 2008).

Allergi

Att ha en allergi kan innebära lättare symptom som snuva, men kan också utgöra svårare handikapp. Det kan exempelvis vara svårt att delta i vissa sociala sammanhang där en allergisk person riskerar att utsättas för det den inte tål. Vid allergi reagerar kroppen vid kontakt med vissa ämnen. Det kan leda till bland annat astma och andnöd, klåda och rinnande ögon, eksem, nässelutslag eller magbesvär. Bland de vanligaste orsakerna till allergi finns damm och mögel, pälsdjur och fåglar samt pollen från vissa gräs, örter och vedartade växter (Spångberg, Parsmo & Ingvarsson 1998, s. 163-164). De som har astma eller är doftöverkänsliga kan få en allergisk reaktion av starka dofter från växter som hägg, kaprifol och schersmin (Strandhede 2002, s.12, 93, 110, 195).

Genom planering och relativt enkla åtgärder kan pollenallergikernas besvär undvikas. (Spångberg, Parsmo & Ingvarsson 1998, s. 163-164). Exempelvis kan starkt allergena och doftande växter undvikas, åtminstone vid de platser där människor vistas längre stunder (Sörensen & Janson 1998, s. 98). Sådana platser kan bland annat vara där det finns sittplatser eller vid entréer och busshållplatser. Detsamma bör även gälla vid planering av djurhållning med tanke på pälsdjursallergiker.

Sammanfattning av behov i utemiljön

Det kan verka som en svår uppgift att underlätta användningen, nyttan och njutningen av en utemiljö för de olika grupperna av funktionshindrade utan att försvåra för eller missa någon grupp.

Exempelvis kan det vara svårt att utforma en miljö som fungerar både för personer med psykiska funktionshinder såväl som för personer med fysiska funktionshinder. Vissa psykiska funktionshinder medför koncentrationsvärigheter (ADHD) och problem att ta till sig och tolka sinnesintryck (ADHD och autism). Därför behövs platser som är avskärmade från ljud och andra störningar och som innehåller sparsamt med sinnesstimuli. Detta kan vara svårt att kombinera med behoven för personer vars fysiska funktionshinder medför nedsättning eller avsaknad av ett eller flera sinnen (syn- och hörselskada). För att de ska ha möjlighet att stimulera sina fungerande sinnen krävs ett rikt utbud av stimuli för flera sinnen. Personer med psykiska funktionshinder har ofta även fysiska sådana vilket ger ett behov av platser där det fungerar för olika funktionshinder.

Även allergiker har behov av och önskemål om att kunna vistas i en grönskande utemiljö, vilket kan underlättas genom ett väl anpassat växtval. Det kan vara svårt att anpassa en plats för allergiker i kombination med andra typer av funktionshinder. Exempelvis är en stor del av njutningen i en trädgård för en synskadad person att det finns doftande växter, vilka ofta kan orsaka besvär eller göra det omöjligt för en allergiker att vistas på platsen.

De olika grupperna av funktionshindrade är inte heller homogena. Behov och önskemål varierar naturligtvis från person till person. Jag tror ändå att det är möjligt att planera en utemiljö så att den är användbar och stimulerande för de allra flesta människor. Därmed inte sagt att alla delar av

en utemiljö är funktionell och lockande för alla. Grundläggande för en utemiljö som passar de allra flesta är att det är möjligt att ta sig fram - till fots eller med hjälpmedel som rullstol, rullator eller kryckor - så att en person kan ta sig till en önskvärd plats.

För ungdomar, med eller utan funktionshinder, finns även andra behov för att en utemiljö ska upplevas attraktiv. Det blev jag medveten om genom de kunskaper jag inhämtade under en kurs med namnet "Stadsrum för barn och unga". Kursen handlade om hur barn och ungdomar använder utemiljöer och vad som behövs för att göra en plats tilltalande och funktionell för dessa målgrupper. I kursen diskuterade vi bland annat vad som gör en plats attraktiv för ungdomar och fann att platserna kan delas in i två typer. Den ena fungerar som en "scen" där ungdomarna väljer att vara när de vill synas eller visa upp sig. Den andra använder ungdomarna vid tillfällen då de vill dra sig undan från omvärlden och iakta snarare än synas (Lieberg 2007).

För att lättare få en överblick över de olika gruppernas behov i utemiljön följer här en sammanställning utifrån ovanstående litteraturstudie och tidigare erfarenheter:

- ◆ Avgränsat område med tydliga entréer
- ◆ Enkel och tydlig information – visuellt och taktill
- ◆ Tydlig och logisk utformning
- ◆ Lättidentifierade orienteringspunkter – visuella och auditiva
- ◆ Tydligt avgränsade rum och tydligt markerade nivåskillnader
- ◆ Tydliga kontraster och logisk färgsättning
- ◆ Visuellt och auditivt avskärmade rum
- ◆ Släta och tydliga gångvägar med ledstråk
- ◆ Möjlighet till motorik- och balansträning
- ◆ Möjlighet till stimulans av de olika sinnena
- ◆ Bra belysning som ej bländar
- ◆ Minimering av störande ljud
- ◆ Möjlighet att undvika kontakt med djur
- ◆ Möjlighet att undvika vistelse i närheten av starkt allergena växter
- ◆ Tillgång till platser att synas på och platser att dra sig undan till

Syfte och frågeställningar

Syftet med examensarbetet är att utforma ett gestaltungsförslag för en upplevelseträdgård vid Jällaskolans naturbruksgymnasium. Trädgården ska vara anpassad för Jällaskolans särskole- och övriga elever, lärare samt besökare från andra skolor. Syftet ska uppnås genom att jag ska söka svaret på ett antal frågeställningar:

- ♦ *Är det möjligt att anpassa en trädgård för människor med olika funktionshinder utan att minska tillgängligheten för någon grupp?* Målet är att trädgården, så långt det är möjligt, ska passa alla som besöker och använder den.
- ♦ *Kan trädgården utformas för att tilltala olika användare?* Detta är viktigt för att varje person ska kunna hitta en plats i trädgården oavsett dennes aktivitetsnivå och stämningsläge för dagen.
- ♦ *Hur kan stimulans av olika sinnen som känsel, lukt och smak främjas i trädgården?* Sinnesstimulering kan verka avslappnande, uppiggande eller skapa igenkänning, särskilt för personer med funktionshinder.

Avgränsningar

Examensarbetet har pågått under 20 veckor, vilket är den angivna tiden för ett examensarbete för landskapsarkitektstudenter vid Sveriges lantbruksuniversitet.

Det gestaltade området utgörs idag av en gräsyta på omkring 5000 m² intill en lada på Jällaskolans mark (se figur 2, sid. 10).

Examensarbetet består av ett gestaltungsförslag för en upplevelseträdgård för habilitering och återhämtning på Jällaskolan med inriktning på människors upplevelser av gröna miljöer.

Målgrupper och redovisning

Målgrupperna för mitt examensarbete är elever, lärare och besökare på Jällaskolan samt studenter och personal på Sveriges lantbruksuniversitet i Ultuna och Alnarp. Redovisningen av arbetet sker dels på Jällaskolan och dels för handledare, examinator och övriga intresserade på Sveriges lantbruksuniversitet, Ultuna.

Examensarbetets resultat presenteras i form av en illustrationsplan, perspektiviska bilder samt en skriftlig del med en litteratursammanställning samt reflektioner. I den muntliga redovisningen av examensarbetet kommer jag att beskriva Jällaskolans önskemål samt de slutsatser jag dragit utifrån mina litteraturstudier angående behov i utemiljön för funktionshindrade ungdomar. Jag kommer också att berätta vad jag kommit fram till under inventeringen och analysen av platsen. Till sist beskriver jag gestaltungsförslaget och dess olika delar. Slutprodukten av examensarbetet blir en tryckt version av uppsatsen liksom en internetversion i pdf-format.

METOD

Tillvägagångssätt

För att skapa en miljö som är väl anpassad för särskoleeleverna och andra användare av upplevelse-trädgården använde jag flera olika metoder. Till att börja med besökte jag Jällaskolan för att få en förståelse för platsen och dess användare. Dessutom bedömde jag områdets fördelar och nackdelar i en analys. För att få inspiration gjorde jag studiebesök, bland annat på Sinnenas trädgård i Stockholm och Tallkrogens Trädgård strax norr om Uppsala. Jag arbetade fram gestaltningsförslaget genom att skissa på olika lösningar. Vid några tillfällen diskuterade jag skisserna med min handledare och med personal från Jällaskolan. Jag genomförde även en mindre litteraturstudie. Det insamlade materialet, de framställda skisserna och mina tidigare kunskaper och erfarenheter har legat till grund för arbetet med gestaltningsförslaget och uppsatsen.

Förutsättningar, kunskapsinsamling och tolkning

Vid mitt besök på Jällaskolan gjorde jag en inventering där jag studerade platsen för den tänkta trädgården och dess förutsättningar inklusive vind- och solförhållanden. Jag undersökte platsens omgivningar och vilka byggnader som fanns intill och på platsen samt mätte in träd och annan vegetation så noggrant som möjligt med måttband. Som utgångspunkt för anteckningar använde jag kartor och planer över skolans område. Jag fotograferade platsen och bilderna har under arbetets gång varit mycket användbara, dels som visuella minnesanteckningar och dels som bilder av platsen i examensarbetet. Jag studerade också platsens nivåkurvor för att få insikt i markens höjdförhållanden, vilket jag ansåg nödvändigt för att kunna ta fram ett gestaltningsförslag anpassat efter platsens förhållanden. Under inventeringsskedet samlade jag även information genom samtal med skolans personal. I samtalen diskuterades hur platsen används idag och av vem, vilka idéer personalen har för platsen, vilka olika funktionshinder särskoleeleverna har samt vad som är viktigt att tänka på vid utformning av en utemiljö för dessa elever.

Jag har genomfört en litteraturstudie om funktionshinderade ungdomars behov i utemiljöer och hur en trädgårdsmiljö kan påverka deras hälsa och välbefinnande. För att hitta litteratur i ämnet har jag frågat personalen på Jällaskolan, fått tips från min handledare, besökt Ultunabiblioteket och Uppsala

stadsbibliotek samt letat referenslitteratur som använts i uppsatser med liknande ämnesinriktning.

Utifrån resultatet av inventeringen, önskemålen från Jällaskolans projektgrupp, den inlästa litteraturen samt mina egna ambitioner med platsen gjorde jag en analys där jag bedömde områdets potential och problem. I analysen inspirerades jag av SWOT-metoden (Karppi, Kokkonen & Läthenmääki-Smith, 2001) vilken hjälpte mig att sammanfatta platsens styrkor och fördelar, svagheter och brister samt dess utvecklingsmöjligheter. Resultatet av analysen beskrivs i löpande text på sidorna 22-25.

Studiebesök

För att få idéer om vad som kan verka stimulerande och aktiverande i en trädgård ville jag besöka några olika platser. Jag fick förslag på platser som kunde vara aktuella för mitt examensarbete från personal på Jällaskolan, från landskapsarkitekt Anna Lenninger samt från min handledare. Jag sökte information om de olika platserna på internet och kontaktade några av dessa. Därefter valde jag ut tre platser med olika inriktningar och innehåll, som jag ansåg kunde tillföra varierande inspiration och idéer till mitt examensarbete.

Den första platsen jag valde ut och besökte var Tallkrogens Trädgård, strax utanför Uppsala. Trädgården är anpassad för funktionshinderade och ger möjlighet till rekreation och träning för personer med olika funktionshinder av olika svårighetsgrader. Förutom att studera anpassning för funktionshinderade tittade jag på möjligheten att stimulera många sinnen i en trädgård, vilket det fanns flera olika exempel på i trädgården. Dessutom noterade jag att det fanns stora möjligheter till fysisk aktivering för trädgårdens besökare. Den andra platsen var Sinnenas Trädgård i Stockholm vilken är utformad för äldre dementa, men har en inriktning på sinnesstimulering som gör trädgården intressant för mitt examensarbete. Här fick jag ytterligare inspiration till stimulering av våra olika sinnen i en trädgårdsmiljö. Den tredje platsen var Wij Trädgårdar i Ockelbo, en besöks-trädgård för allmänheten med ambition att inspirera och undervisa. Den besökte jag för att samla intryck för utformning och skaffa mig inspiration till material- och växtval.

Gestaltningssprocessen

Genom skissarbete har jag, med inspiration från studiebesök och litteratur, undersökt olika lösningar och idéer för gestaltningen. Vid flera tillfällen har jag diskuterat skisser med Jällaskolans personal och med min handledare. Skisserna har bland annat bestått av illustrationsplaner i olika skeden av mitt arbete och detaljsskisser på olika idéer. Bland det som diskuterats kan nämnas utformning av olika samlingsplatser inklusive lämpligt antal sittplatser, var och hur vatten kan integreras samt hur en kulle för kaniner kan utformas.

I början av processen med att ta fram ett gestaltningsförslag gjorde jag en övergripande indelning av området för att få en bild av de olika inslagen och funktionerna jag önskade få med i trädgården. Detta var ett sätt för mig att få en överblick av området, insamlad kunskap och önskemål från Jällaskolan och samtidigt få en ökad känsla för områdets storlek. Jag delade exempelvis in området i odlingsdel, trädgårdslund och vattendel.

Efter den övergripande indelningen började jag skissa storskaligt för att hitta former som passade in på platsen och vad jag ville uppnå med den. De första skisserna antog en karaktär av rundade och mjuka former, vilket ofta har varit det formspråk jag använt även tidigare i min utbildning. För att inte fastna i de första skisserna provade jag att göra tvärtom. Jag gjorde skisser med enbart raka former och räta linjer. Denna del i skissandet gav goda resultat. Jag kom fram till att den västra delen av området definitivt skulle ha dessa raka former och räta linjer för att passa in vid ladan och de övriga byggnaderna medan den östra delen närmast lövskogsområdet var bäst lämpad för runda, naturliga former.

Insikten om de raka formerna i västra delen och de runda i östra delen av området ledde till en omstrukturering av den övergripande indelningen. Jag kom bland annat fram till att odlingsdelen lämpligen kunde placeras vid växthuset och att trädgårdslunden passade bäst in närmast lövskogsområdet i öst.

I samband med den nya indelningen insåg jag också att det skulle vara välgörande för den blivande trädgården om den fick tydliga gränser som framhöll dess början och slut. Jag bestämde mig därför för

att kapa området för trädgården, vinkelrätt mot gångvägen som delar området i två delar, strax söder om växthuset. Därmed fick trädgården också en tydligare form och en symmetri genom den utstickande delen vid den gamla asken i nordväst och den motsvarande utstickande delen i nordost vid den omslutna ängsytan.

När jag väl beslutat mig för trädgårdens gränser upplevde jag att det blev lättare att gå vidare i skissarbetet och jag arbetade fram ett storskaligt förslag för att därefter gå ner i skala och skissa mer detaljerat.

Skissandet utgör en stor del av arbetet som landskapsarkitekt. Enligt Ylva Dahlman (2004) består arkitektens metod av att samla information och därefter skissa med utgångspunkt i informationen och platsens förutsättningar. Därefter följer reflektioner över det skissade materialet varefter man kasserar en del, ändrar, fortsätter skissa och så vidare. Så småningom leder denna återkommande process till ett slutligt förslag. Jag tycker att det är ett bra sätt att beskriva processen som skissandet utgör och jag har själv arbetat på detta sätt, både tidigare under utbildningen och nu i mitt examensarbete.

Uppsatsen och gestaltningsförslaget

I uppsatsen redovisar jag mina litteraturstudier samt beskriver de inspirationskällor jag använt mig av i examensarbetet. Här redovisas också inventering, analys samt gestaltningsförslaget inklusive beskrivande text. Vidare tar jag upp arbets- och lärandeprocessen samt jämför och reflekterar över tidigare arbeten under studietiden.

Inspirerande studiebesök

Som en del i mitt arbete besökte jag tre platser för att söka inspiration till mitt gestaltningsförslag.

Tallkrogens Trädgård

Tallkrogen är en kurs och rekreationsgård i Björklinge, strax norr om Uppsala, som drivs av den ideella föreningen FUB-gården. Föreningen är en underavdelning till det lokala FUB, Föreningen för utvecklingsstörda och handikappade barn, ungdomar och vuxna i Uppsala. Här kan funktionshindrade få en möjlighet att uppleva natur och trädgård på sina egna villkor. Det finns övernattningsmöjligheter på gården som även driver kurs- och lägerverksamhet.

Vid besöket på Tallkrogen träffade jag Kristina Viking, en av de som arbetar på FUB-gården. Hon berättade att målet med vistelsen på gården är att besökarna ska vara utomhus så mycket som möjligt. Därför är det en fördel att miljön är variationsrik, med stora öppna ytor intill ett skogsområde, och att den ligger vid stranden till Långsjön. Det som de flesta besökarna och användarna vid Tallkrogen lockas och fascinerar mest av är just vattnet, men också elden vid grillplatsen. Kristina Viking visade mig runt i trädgården som omgärdar FUB-gårdens huvudbyggnad. Trädgården är indelad i *Skogsvandrarens stig*, *Äventyrslandet* och *Trädgårdslandet*.

Skogsvandrarens stig

Vi började med att gå in i skogen på Skogsvandrarens stig med platser eller "stationer" för sinnesstimulering längs stigen. Kristina Viking berättade att de olika stationerna har anlagts för att uppmuntra till kommunikation, sätta igång samtal och tankar samt stimulera aktiviteter och fantasi. En av de första stationerna är den populära "spegelsalen". Den består av speglar på marken där man kan iakta hur träden ser ut även om man inte kan vända huvudet uppåt på grund av rörelsehinder. Detta fascinerar även personer som inte är rörelsehindrade genom ett spännande ljus- och vindspel i trädkronorna och att de ser ut att vara vända åt fel håll.

Vidare längs stigen i skogen finns en station som består av en hög med kullerstenar på marken. Besökarna

kan känna på eller slå stenarna mot varandra för att få fram olika ljud. Vid en annan station finns flaskor med olika dofter medan en tredje består av en stor holk med tre stora hål i där man kan känna på olika material som kottar, horn, stenar osv. Vid mitt besök hade en blåmes just boat och fått ungar och holken fick då vila från den vanliga uppgiften ett tag.

Den bebodda känselholken.

Äventyrslandet

Äventyrslandet är liksom Skogsvandrarens stig uppdelad i olika stationer och följde längs samma skogstig. Tanken med Äventyrslandet är att stimulera till rörelse, motorikträning, kroppsuppfattning och samarbete. Vid den första stationen längs stigen ges möjlighet till balansträning i form av en samling stubbar som smälter fint in i de naturliga omgivningarna. Här finns också "vågen" - en stor bred balansbräda som vickar från sida till sida som en gungbräda när man rör sig på den. På balansbrädan

kan även samarbete tränas om flera personer är på brädan samtidigt.

Balansbrädan.

Vid "Bergatrollets sal" måste man vara minst två för att komma in genom porten eftersom den har en klurig konstruktion som gör det nödvändigt att samarbeta. En station består av en balanskorg, som via en kraftig fjäder är förankrad i marken så att den lätt vippar. Genom att stå inne i korgen och försöka hålla den stilla kan balansen tränas. Ett roligt och samtidigt svårt moment även för dem som inte är funktionshindrade.

Alldeles innan en brant sluttning ligger en kommandobrygga med landgång, vilken måste fällas upp innan man kan gå ombord. Därinne finns ett stort roder att styra med medan blicken vilar på vattenytan i Långsjön.

Landgången är nedfälld för ombordstigning.

I slutet av stigen ligger en takförsedd grillplats som används flitigt under somrarna. I taket hänger ett vindspel som klingar dovt i vinden och stimulerar hörselsinnet.

Trädgårdslandet eller sinnesträdgården

Trädgårdslandet är resultatet av ett examensarbete i landskapsplanering av Sara Midheden (2003) och namnet till trots är det endast en liten del av gestaltungsförslaget och anläggningen som består av köksväxter. Tanken med förslaget är att skapa en sinnesträdgård med olika trädgårdsrum för utvecklingsstörda på Tallkrogen.

Handikappanpassad brygga vid Långsjöns strand.

Anläggningen sträcker sig över stora delar av trädgården med bryggor vid Långsjöns strand, en damm och en bäck, en amfiteater, en fruktlund och en odlingsdel. Bryggorna vid stranden är handikappanpassade, vilket gör det möjligt att köra med rullstol ut över vattnet. Från Långsjön pumpas vatten upp till en stor damm där det flödar ned genom en vattentrappa. Därefter leds vattnet via en porlande bäck, som stimulerar hörselsinnet, till en mindre damm. Ett par broar leder över bäcken och vid den ena finns en reglerbar liten dämning som lockar till aktivitet. Amfiteatern ligger i en slänt där deltagarna på Tallkrogen ofta samlas för teater, sång och musik. Fruktlunden består av äppel- och körsbärsträd som ännu är relativt små då de planterades för ungefär fem år sedan. Intill träden finns också en springbrunn som inte användes när jag var på besök. Odlingsdelen består av en delvis uppbyggd pergola och några cementrör för upphöjda odlingar. Här finns också ett utomhusschackspel med stora pjäser.

Reflektioner från Tallkrogens Trädgård

Många av stationerna vid Skogsvandarens stig och Äventyrslandet är anpassade för svårt funktionshindrade personer. Aktiviteterna kan

därför upplevas som barnsliga eller tråkiga av ungdomarna på Jällaskolan. De har enbart lättare former av funktionshinder till skillnad från många av besökarna på Tallkrogens trädgård. Trots det fick jag en del idéer från besöket som skulle kunna anpassas till Jällaskolans upplevelseträdgård. Spegelarna på marken längs Skogsvandarens stig var en intressant idé som gav en annorlunda sinnesupplevelse. Det kändes lockande att titta på trädskronorna från en annan synvinkel genom speglarna på marken. Vid Äventyrslandet var det den vippande mastkorgen och det nödvändiga samarbetet för att komma in i Bergatrollets sal som gav mest intryck. Det var en speciell känsla att kliva in genom en port utomhus. Porten väckte också nyfikenhet för vad som fanns innanför.

Dammarna med sina broar och den porlande bäcken var lockande för både syn, hörsel och känsel. Ett problem med dammarna var att det bildas oerhört mycket alger i dem och att det saknas resurser för att rensa dem tillräckligt ofta. Det var roligt att se det stora schackspelet - en kul idé som kan locka till aktivitet och träning av tankeverksamheten.

Schackspel utomhus.

Sinnenas Trädgård

När jag besökte Sinnenas Trädgård i Stockholm en varm sommardag var där full aktivitet. I den terapeutiska trädgården hölls underhållning för dem som bor på äldreboendet intill samt för övriga som hade vägarna förbi. Ett tjugotal personer, varav många äldre, lyssnade på visor som framfördes i trädgården denna dag.

Christer Fällman, trädgårdsmästare på Sinnenas Trädgård, berättade att trädgården ska stimulera

alla sinnen och att den är speciellt utformad med tanke på de äldre dementa på äldreboendet intill trädgården. Här pågår också dagverksamhet för funktionshindrade ungdomar som deltar i skötseln av trädgården.

Underhållning i Sinnenas Trädgård.

Trädgårdens utformning

Trädgården ligger i utkanten av Vasaparken och omgärdas av stora hästkastanjer och lindar som ger en inbjudande och trygg känsla åt platsen. Trädgården är inhägnad med ett meterhögt trästaket på tre sidor med en grind på vardera sidan samt med ett manshögt smidesstaket på den fjärde sidan mot Vasaparken. Trädgården är formad som en klosterträdgård med fyra kvarter. Den är överblickbar och lätt att hitta i vilket är nödvändigt för dementa personer. Gångarna består av stenmjöl, som ger en hård och slät yta, för framkomlighetens skull. Det finns också en liten slinga belagd med täckbark för en annorlunda känsla under fötterna.

Sinnesstimulering

Det finns mycket i trädgården som stimulerar våra olika sinnen. Där finns fågelbad som lockar kvittrande småfåglar, vindspel som klingar sprött och vatten som porlar från ett stort stenblock ned i en damm med fiskar. Där finns ett lusthus med en veranda, spaljerade klätterrosor med mängder av blommor och en berså av doftande schersmin på en plats som kallas för "mötesplatsen". Äppelträd och uppstammade vinbärsbuskar för tankarna till barndomens dofter och smaker. Ett lundlikt parti ger skogskänsla och

odlingar i upphöjda lådor gör det lätt att komma åt att dofta och känna på trädgårdsväxterna.

Porlande vatten vid dammen.

Reflektioner från Sinnenas Trädgård

Genom besöket i Sinnenas Trädgård blev det ännu tydligare för mig att behovet av sinnesstimulering i en trädgård vid en vårdmiljö är viktigt. Det porlande vattnet vid dammen var inspirerande liksom övriga sinnesstimulerade detaljer och växtval. Trädgårdens öppna och översiktliga uppbyggnad är lämplig för dess målgrupp, äldre dementa, medan andra målgrupper kan behöva mindre trädgårdsrum som avgränsar från distraherande händelser runtomkring.

Wij Trädgårdar

Besöksträdgården Wij Trädgårdar i Ockelbo har som ambition att inspirera och undervisa allmänheten. Vid planeringen och anläggandet av trädgården har särskild vikt lagts vid material- och växtval för att spegla karaktären i landskapet och verksamheten i omgivningarna. Här finns exempelvis Wij valsverk där det tidigare tillverkades stål och järn, vilket återspeglas i trädgårdens materialval.

Entré och sandstrand

Alldeles vid entrén till trädgården finns en liten sandstrand vid vattnet för de besökare som är badsugna. Vid entrén finns också planteringar som inramas av grova stälkanter.

Skogens trädgård

En bit in i anläggningen finns Skogens Trädgård, gestaltad av landskapsarkitekten Ulf Nordfjell. Skogens Trädgård ligger i ett öppet åkerlandskap och

är indelad i ett antal rektangulära mindre rum på rad efter varandra. Rummens formspråk präglas av raka linjer, kubiska och rektangulära geometriska former. Materialet som används är sten, trä och stål samt växter som hör naturen och skogen till. Tillsammans bildar dessa ingredienser en enkel och stiliserad norrländsk natur.

Ett av rummen är omgärdat av friväxande granar som bildar en hög och tät häck. På marken ligger träflis och rummet domineras av en långsmal rektangulär vattenbehållare i stål, ca 40 cm hög, en meter bred och 8-10 meter lång. Behållaren är till brädden fylld av vatten och längs kanterna är den decimeterbredda kanten bevuxen med mossor. Tanken är att det ska påminna om en stilla skogstjärn. I två av rummets hörn, motstående varandra, står mjukt böjda bänkar i massivt trä. Rummet är tyst, stilla och tydligt omslutet med en näst intill sakral känsla.

Skogstjärnen i Skogens Trädgård.

Granitblock med porlande vatten.

Ett annat rum omgärdas av gråmålade timrade väggar som kan uppfattas som husväggar i en trädgård. Mitt i rummet finns tre granitblock som är ungefär 20 cm höga och 60 x 60 cm i bredd och djup. Ur ett hål genom stenblocken sipprar vatten upp på den slipade ovansidan och rinner därefter ner på de grovt huggna sidorna. Stenblocken ser ut att sväva en bit upp i luften och ger ett stilfullt och sofistikerat intryck. En kant av kullersten omgärdar blocken och ger en fin kontrastverkan.

Platsen för lek

I Wij Trädgårdar finns också en "plats för lek" med vanliga lekredskap som kompisgunga, rutschbana och klätterställning blandat med naturliga lekredskap som trädstockar och en labyrint av trädpelare. Delar av lekmiljön ligger under skuggande träd men merparten är oskyddad för solens strålar. Lekplatsen är inte handikappanpassad och gräset och det grova, lösa gruset på marken gör det svårt för rullstolsburna barn att delta i leken.

Plats för lek i Wij Trädgårdar.

Mjuka, gröna former i Skuggträdgården.

Skuggträdgården

I Skuggträdgården skapar magnifika gamla almar och lönnar ett högt tak och en lätt skugga. Under träden växer stora partier av måbärsbuskar, sockblomma, hasselört, ormbunkar samt uppstickande jätterams i en matta av myskmadra. Vegetationen domineras av olika gröna nyanser, även vid blomningstid, eftersom de flesta växterna har små och svagt färgade eller vita blommor.

Studenternas trädgårdar

De som studerar till trädgårdsmästare på Wij Trädgårdar har en odlingsruta på ungefär 25 m² per person, där de kan prova olika idéer och odlingar. Odlingsrutorna har därför en stor variation sinsemellan och gav en del inspiration. Exempelvis är en av odlingsrutorna anlagd för att locka till sig insekter och främja ekologiska aspekter. Därför innehåller odlingsrutan bland annat träbitar med borrhål för insekter som steklar och humlor, murkna stubbar och rötter, grunda insekts- och fågelbad gjutna i betong, en minikompost, sand och grushögar samt fågelholkar.

Håligheter för insekter.

I en annan odlingsruta finns ett stort, guldfärgat ägg i ett fågelbo som är tillverkat av aspgrenar. Det annorlunda arrangementet får lätt fart på fantasin. Är det ett dinosaurieägg? Ett drakägg? Eller kanske ett jättefågelägg?

Fågelbo med guldgägg.

Reflektioner från Wij Trädgårdar

Besöket var givande för mig med tanke på alla inspirerande planteringar och installationer. En spännande idé är den lilla badplatsen, som visar att det går att göra en ministrand på en liten yta. De olika rummen i Skogens trädgård har olika uttryck och visar att det går att skapa intressanta trädgårdsrum på mindre platser samtidigt som rummen skapar en tydlig helhet tillsammans. Grunden är att rummen har samma storlek och form, består av några få material, har strikta linjer och former samt växter med likartad karaktär. De har också tydliga gränser mot det omkringliggande öppna landskapet och några av dem är omslutna av växter eller väggar. De storvuxna träden i kombination med olika marktäckare i Skuggträdgården gav ett lugnt och stillsamt men ändå varierat intryck. Studenternas trädgårdar var spännande att utforska och gav bland annat idéer till hur ekologin i en trädgård kan främjas.

Faelledparkens Sansehave och Vallbyparken

Förutom de tre ovan beskrivna platserna har jag även tagit inspiration från platser jag besökt tidigare under min utbildning. Främst har jag inspirerats av några av de studiebesök jag deltog i under en kurs i Hälsoträdgårdar i Alnarp utanför Malmö. Under kursen besökte vi ett antal platser i Köpenhamn där jag kan nämna Faelledparkens Sansehave och den handikappvänliga trädgården i Vallbyparken. Båda trädgårdarna är ritade av landskapsarkitekt Helle Nebelong som också visade oss runt.

Faelledparkens Sansehave är en trädgård främst för barn och fokuserar på sinnesupplevelser. Tanken är att trädgården ska tilltala barnens fantasi och upptäckarglädje och locka till rörelse. Här finns exempelvis ett rum med ett stort vindspel, spännande skulpturer och en labyrint av trästockar. Det mesta i trädgården är av naturmaterial som trä, sten och rumsskapande växter.

I Vallbyparken finns ett antal runda tematrädgårdar varav den handikappvänliga trädgården är en av dem. Runt trädgården växer en tät häck av avenbok som avskiljare mot parken. Från trädgårdens entré leder en gångväg in till trädgårdens mitt där en damm finns. Gångvägen är lätt att ta sig fram på med rullstol eftersom den består av ett hårt och slätt material. Mitt

i gångvägen finns också ett ledstråk av marktegel för synsvaga. Längs gångvägen var upphöjda planteringsbäddar fyllda med doftande blommor. De upphöjda bäddarna och den handikappanpassade gångvägen var det som tydligast visade att det var en handikappvänlig trädgård.

Helle Nebelong demonstrerar ett rum med ljudspel i Faelledparkens Sansehave.

Rolig skulptur i Faelledparkens Sansehave

Reflektioner från Faelledparkens Sansehave och Vallbyparken

Faelledparkens Sansehave var en ganska stor trädgård med många exempel på sinnesstimulering. Det stora vindspelet var en spännande idé. Det gör det möjligt att själv skapa ljud, ett bra exempel på att trädgårdens användare aktivt kan interagera med platsen. Det kan dock upplevas som störande för andra besökare i trädgården. Det är inte så vanligt att se en lekmiljö som till största delen består av naturmaterial, vilket känns som en härlig kontrast till de prefabricerade lekställningar i starka färger som de flesta lekplatser idag innehåller. Trädgården kändes mycket användarvänlig och tillåtande med mycket löst lekmaterial som grenar och kottar från olika växter. Många av växterna fungerade även bra som gömställen eller labyrinter.

Entrén till Vallbyparken.

Vallbyparken var välplanerad vilket också var nödvändigt med tanke på den inte upptar så stor yta. Jag upplevde platsen som trygg genom den omslutande avenbokshäcken runt trädgården och det gick alltid att ha uppsikt över hela trädgården. De upphöjda planteringsbäddarna ger en tydlig struktur åt platsen samtidigt som de underlättar för de som sitter i rullstol att komma nära in på växterna. Ledstråket i gångvägens mitt var ett annorlunda och snyggt sätt att förenkla för synsvaga att hitta i trädgården.

Sammanfattande reflektioner från studiebesöken

Jag hade stor nytta av de olika studiebesöken. De blev en startsträcka som satte igång tankar och inspirerade till idéer för Jällaskolans upplevelseträdgård.

Vid Tallkrogens Trädgård inspirerades jag bland annat av den stora porten vid Bergatrollets sal samt av dammen och bäcken. Jag lade också märke till inslag som skulle kunna bli problematiska vid en trädgård på Jällaskolan. Besökarna på Tallkrogens Trädgård har alltid sällskap av en ledsagare eller en gruppledare. Det är därför möjligt att alltid ha koll på vad som pågår i utemiljön. Vissa av de olika stationerna och andra inslag i trädgården skulle kunna vara en säkerhetsrisk om de kunde användas spontant av besökarna. Under skissarbetet för upplevelseträdgården på Jällaskolan har jag reflekterat över dessa säkerhetsaspekter eftersom denna trädgård skulle bli tillgänglig för både planerad och spontan användning. Ett exempel är spegelsalen vid Skogsvandrarens stig som fungerar på ett bra sätt vid Tallkrogens Trädgård. Skulle en liknande anordning vid Jällaskolan kunna utgöra en säkerhetsrisk? En vild lek skulle kunna leda till att spegelglaset går sönder och kanske leda till skärsår. Ett annat exempel är balanskorgen i Äventyrslandet. Korgen och dess fästnanordning kanske inte håller för flera personer samtidigt. Om några hänger i korgens ena sida så vippar den över och om den släpps kan den slå tillbaka och kanske skada någon som står mittemot.

Från Sinnenas Trädgård inspirerades jag av de olika sinnesstimulerande inslagen men också av det lundlika partiet och de praktiska upphöjda odlingslådorna vilket möjliggör att även rullstolsburna personer kan komma nära in på växterna. I Sinnenas Trädgård uppmärksammade jag en planeringsdetalj som minskar tillgängligheten för allergiker. Vid några av sittplatserna i Sinnenas Trädgård fanns starkt doftande buskar vilket gör det omöjligt för en allergiker att uppehålla sig på platsen. Speciellt anmärkningsvärt var det på den plats som kallas för mötesplatsen. Genom att det finns en skylt med skriften "mötesplatsen" är tanken att människor lättare ska få kontakt med andra människor i trädgården. Skylten kan göra att det känns mer "legitimt" att ta kontakt med okända människor. På grund av de starkt doftande buskarna utesluts allergiker från vistelse på

platsen och därmed också från att möta nya vänner och bekanta på en plats som är tänkt att främja detta. Doftande växter är en del av trädgårdsmiljön men de bör placeras med hänsyn till allergiker och undvikas på platser där människor kan tänkas vilja vistas längre tider, exempelvis vid sittplatser.

Vid Wij Trädgårdar inspirerades jag bland annat av skogstjärnen i Skogens Trädgård. Det stilla vattnet, det enkla formspråket och den omslutande granhäcken gjorde ett starkt intryck på mig. Här fanns en tyst, stilla och avskärmad plats - just en sådan plats för avkoppling och ökad koncentrationsförmåga som jag ville skapa - främst för elever med ADHD och autism vid Jällaskolan. Det stilla vattenspegeln och den täta, omslutande vegetationen var betydelsefullt för känslan på platsen vilket jag tog med mig till gestaltningsskedet i mitt examensarbete.

I Faelledsparkens Sansehave inspirerades jag av labyrinten av trästockar som lockade till lek och spring. Det stora vindspelet satte igång mina tankar om att skapa något liknande i Jällaskolans upplevelseträdgård.

Trygghetskänslan som uppstod genom den täta, omslutande avenbokshäcken i den handikappvänliga trädgården i Vallbyparken tar jag också med mig till gestaltungsarbetet.

FÖRSLAG

Panoramavvy över området för den planerade upplevelseträdgården från besöks- och elevparkeringen. Ladan och växthuset syns till vänster i bilden. I mitten ses gångvägen som leder till skolans huvudbyggnad och till vänster i förgrunden den gamla husgrunden eller stenvallen som jag kallar den.

Inventering och Analys

Övergripande inventering

Jällaskolans naturbruksgymnasium är en gård med flera olika byggnader som anpassats för skolans verksamhet. Här finns bland annat skolans huvudbyggnad med expedition och lärarrum, skolhus, elevhem och byggnader för gårdens olika djurslag. Det finns även byggnader som används som privata bostadshus.

På gårdens norra del finns en stor damm omgiven av gräsmatta, bänkar och grillplatser. I öst, vid gårdens utkant ligger ett skogsområde med främst lövträd och örter. På våren är marken längs stigarna näst intill vit av blommande vitsippor. I skogen finns en damm som drar till sig fåglar, grodor och andra djur. Kring gården finns också åkerlandskap och mark för skogsbruk (se figur 2, sid. 10).

Området för den planerade upplevelseträdgården ligger i den södra delen av Jällaskolans gård. Platsen är vänd mot söder och mot norr skyddas av häckar och annan vegetation mot kalla vindar. Områdets södra del ansluter till parkeringsplatsen för elever och besökare. Det är nära till skolans olika byggnader och en gångväg leder från parkeringen till skolans huvudbyggnad genom området. Söder om parkeringsplatsen finns öppna gräsytor med en fotbollsplan och en inhägnad för hundträning.

Övergripande analys

Den stora dammen i norr samt lövskogsområdet i öst utgör viktiga komplement till upplevelseträdgården. Dammen med de stora ytorna runtomkring är en utmärkt plats för stora evenemang för flera skolklasser. Vattnet ger också stora möjligheter att undersöka och iaktta djur och växter som lever i vattnet. Lövskogsområdet är en bra plats att studera natur och ekologi i mindre grupper eller utnyttja som en plats för återhämtning och rekreation. En miljö som upplevs som naturlig är svår att konstruera och därför är denna skog ovärderlig.

Området för trädgården har ett utmärkt läge med närhet till skolans olika byggnader ger stora chanser till frekvent användning av trädgården. Eftersom parkeringsplatsen för elever och besökare ligger alldeles intill blir det också naturligt för bilburna elever att spontant gå en sväng genom trädgården liksom för besökare att hitta in i trädgården och dess samlingsplatser.

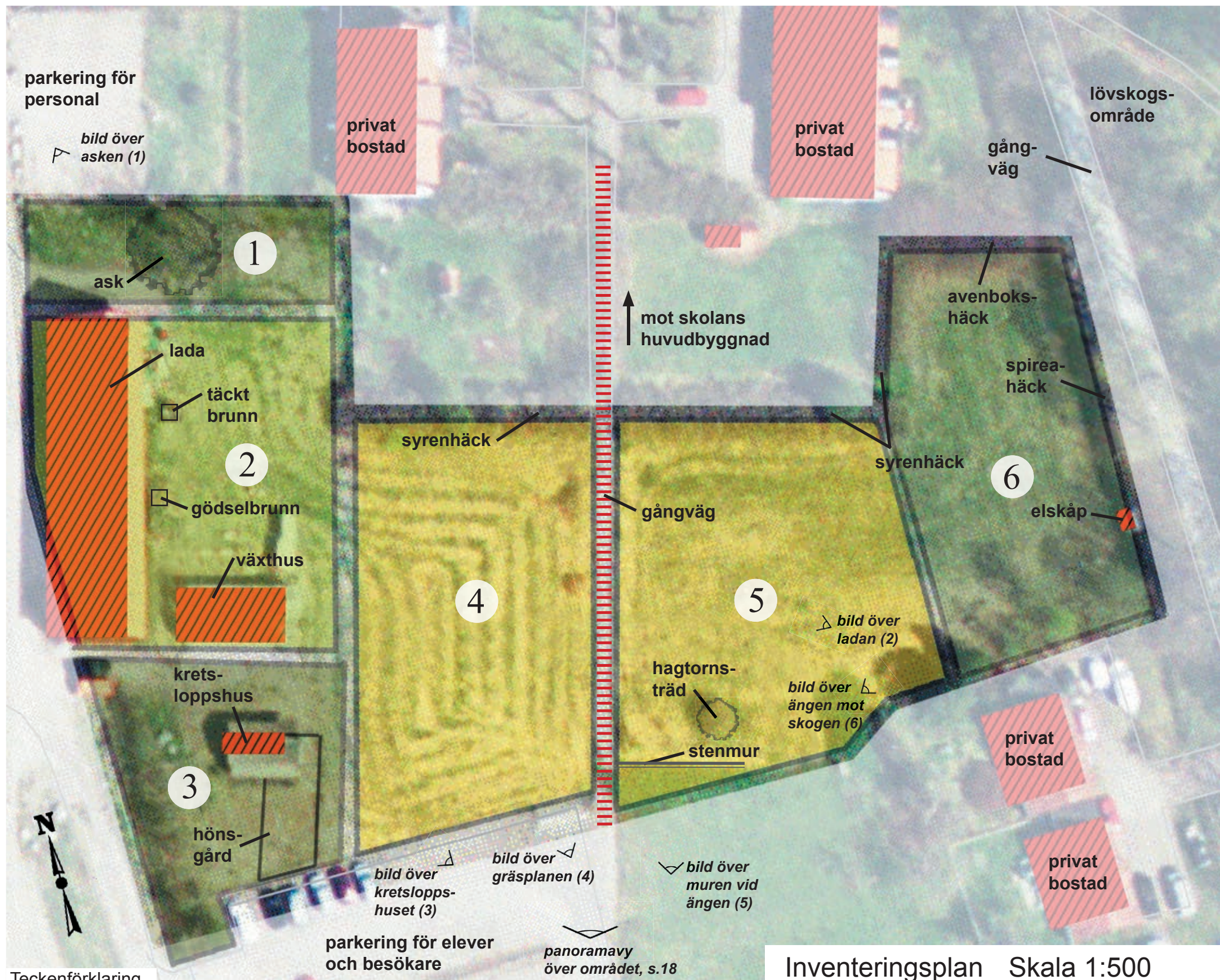
Söderläget och skyddet från nordliga vindar är idealiskt för både växter, djur och människor. Fler skuggiga platser behövs dock som skydd soliga, varma sommarkvar.

Fotbollsplanen ligger utanför mitt arbetsområde men utgör en bra aktivitetsyta. Närheten till fotbollsplanen gör att en liknande öppen yta inte är nödvändig i mitt förslag.

Beskrivning av inventeringsplanen

Inventeringsplanen på nästa sida visar det tänkta området för trädgården och avgränsas genom den ljusa ytan runtomkring. Planen är indelad i sex numrerade delar. På nästa uppslag finns ett fotografi för varje del som visar hur det ser ut idag. Det finns även en beskrivande text av inventering och analys för de olika delarna.

Området för trädgården valdes ut tillsammans med projektgruppen på Jällaskolan. Det utmärkta läget på Jällaskolans gård - med närhet till skolans olika byggnader, parkeringsplatser och busshållplats - ökar möjligheten för en frekvent använd trädgård.

Teckenförklaring

1 Anger nummer för områdets olika delar

Skalstock

0 5 10

50m

Inventeringsplan Skala 1:500

Bild 1.

Bild 2.

Bild 3.

1. Asken

Inventering

Här finns en stor gammal ask som utgör ett tydligt landmärke på gården. Kronan, som är kring 12 meter bred, bildar ett grönt tak över rummet som formas under de knotiga grenarna. Den grova stammen har en diameter på omkring en meter.

Intill asken ligger en parkeringsplats för skolans personal. Trafiken till och från parkeringen är livlig, speciellt mornar och sena eftermiddagar.

Kring tomten till det privata bostadshuset, öster om den gamla asken, växer höga avskärmande häckar. På några ställen saknas dock insynsskyddande växter mot området.

Analys

Den stora asken vid ladan är viktig att integrera i utformningen av upplevelseträdgården. Trädet dominerar platsen med sin höjd och påminner om att gården är gammal, vilket ger området en historisk koppling.

Ljudet och rörelserna från parkeringsplatsen kan utgöra en distraherande störning, vilket särskilt sårskoleeleverna är känsliga för.

På vissa ställen kring det privata bostadshuset behöver insynsskyddet förstärkas för att minska eventuella störande intryck och tydliggöra tomtgränsen.

2. Ladan

Inventering

Platsen avgränsas mot väst av långsidan på en lada. Ladan är idag uppdelad i olika sektioner med bland annat privat garage, hunddagis och förråd.

Intill ladan finns ett växthus med en yta på ungefär 80 m². Växthuset används inte för odling i dagsläget.

Nära ladan finns även en gammal gödselbrunn samt en, med betonglock, täckt brunn för eventuell bevattnings. Gödselbrunnen är ungefär 4 x 4 m och sträcker sig en halv meter ovan omgivande marknivå. Den är nästan helt övertäckt med jord och bevuxen med gräs. Den täckta brunnen är cirka 2,5 x 2,5 m och något lägre än gödselbrunnen.

Analys

Växthuset kan bli en resurs i trädgården genom möjligheten att förodla växter till trädgården. I växthuset finns också utrymme för sittplatser med skydd för väder och vind. Med uppvärmning skulle växthuset utgöra en användbar vinterträdgård. Andra möjligheter är att utnyttja växthuset och en del av ladan för konstutställning eller café.

Den murade gödselbrunnen liksom den täckta brunnen kan båda utnyttjas i trädgårdens gestaltning, men dess fasta placering kan också bli ett problem eller hinder för utformningen.

3. Kretsloppshuset

Inventering

Här ligger det så kallade kretsloppshuset som under den varma årstiden fungerar som hönsbarn. En inhägnad i förlängningen av kretsloppshuset används som hönsbarn.

Analys

Hönsen utgör ett permanent inslag av djur på platsen för trädgården. Det går att utöka med fler och mer temporära djurhagar för andra djurslag. Med tanke på att Jällaskolans projektgrupp har önskemål om att utöka antalet djurslag som kan visas upp och studeras är området en bra utgångspunkt för djurhållning i andra delar av trädgården.

Bild 4.

Bild 5.

Bild 6.

4. Gräsplanen

Inventering

Den västra sidan av gångvägen, som leder till skolans huvudbyggnad, består av en öppen gräsmatta. Mot norr gränsar gräsplanen mot en syrenhäck vid tomten till det privata bostadshuset. Mot söder angränsar gräsplanen till en parkering för elever och besökare.

Analys

Den öppna gräsplanen används sällan och gångvägen intill kan upplevas som en ödslig och lång transportsträcka mellan huvudbyggnaden och parkeringen. Genom att tillföra blickfång längs gångvägen kan sträckan verka avsevärt kortare.

5. Ängen vid muren

Inventering

Öster om gångvägen finns en äng som tidvis betas av gårdens djur. Ängen avgränsas söderut av en låg stenmur, troligen en äldre husgrund. Innanför muren finns ett hagtornsträd och några krusbärsbuskar.

Analys

Stenmuren har både för- och nackdelar. Fördelarna är att den är en länk som ansluter till gårdens långa historia på platsen, vilket visar på lantbrukets kontinuitet genom tiderna i Sverige. Nackdelar är att den kan vara svår att integrera i utformningen.

6. Ängen mot skogen

Inventering

Den norra delen av ängen mot skogen är avgränsad på tre sidor med häckar av syren, avenbok och spirea.

Öster om spireahäcken finns en gångväg som leder mellan busshållplatsen på väg 288 och skolans huvudbyggnad samt skolhus. Gångvägen ansluter också till stigarna i lövskogsområdet intill.

Söderut ger buskage och träd en naturlig avgränsning mot privatbostäderna.

Analys

I den norra delen är känslan av att befinna sig i ett avskilt rum stark, vilket gör att denna del är väl lämpad för lugna aktiviteter och vila. Genom att ytterligare förstärka rumsligheten kan resultatet bli en ostörd plats för återhämtning.

Genom att den tänkta trädgården görs tillgänglig från gångvägen öster om häcken kan det öppna för en spontan användning för de elever som är på väg till och från busshållplatsen.

I den södra delen är det viktigt att utformningen inte lockar till alltför ljudliga aktiviteter eftersom det kan störa den norra delens lugna karaktär.

Gestaltningförslag

Plan över trädgårdens indelning Skala 1:500

Vandring genom trädgården

Du får en känsla av lugn och harmoni i den lummiga grönskan i Allén med lindar planterade på sidorna av gångvägen som leder till huvudbyggnaden. Du går genom den gröna gång - som bildas under lindarnas gröna, täta tak - som ramar in gångvägen mot huvudbyggnaden. Du dras mot trappan som syns längst bort i lindallén. När du kommit halvvägs delas gångvägen i en korsning med en vattenkanal på vänstra sidan. Du blir distraherad, viker av och följer vattenkanalen in i Kvarteret. Du passerar odlingar med solrosor, riddarsporrar och andra prydnadsväxter och stannar till där vattenkanalerna möter den runda springbrunnen mitt i Kvarteret. Du iakttar och lyssnar på vattnets porlande och höjer blicken mot lusthuset där några elever börjar samlas inför dagens första föreläsning. Din blick fastnar på en spännande labyrint och du går dit för att undersöka den närmare. Därefter går du till växthuset och tittar på elevernas planteringar i de upphöjda odlingslådorna vid Köksträdgården. När du står där och funderar hör du ett svagt bråkande. Du följer ljudet och kommer till Djurhagarna där du går fram till hagen med några lamm som har sett dig på långt avstånd. Du klappar dem och förundras över deras mjuka päls. Så kommer du ihåg att du gärna ville se vad som döljer sig bakom trappan du såg från Entrén och bestämmer dig för att gå dit.

Just när du ska svänga av uppför trappan ser du några barn som springer upp och ner för några böljande gräskullar. Du blir nyfiken och går till Gräskullarna där en hel skolklass med 7-åringar springer omkring och leker bland kullarna. På en av kullarna sitter en kille och en tjej i varsin rullstol och tittar ut över landskapet utanför trädgården. Det öppna och soliga läget inbjuder till att slå sig ner på en av gräskullarna och ta det lugnt, men du går vidare och lägger märke till vattnet som porlar nerför några stenblock och fortsätter ner i en bäck. Du svänger av mot norr och förundras över den tystnad som råder här i Lugnet. Du utforskar de tre bersåerna och fascineras av de uppvärmda djurskulpturerna, de höga humlestörarna som tycks sträva mot himlen och vattnet som droppar från den innersta bersåns tak. Du fortsätter vidare ner genom den skuggiga Ekolunden, en naturlig lund av något vildvuxna träd och buskar. Du kommer till en damm med guldfiskar, svänger av mot norr och stannar vid ett stort, dovt klingande vindspel. Går du till höger kommer du till en bro som leder över bäcken. Men du tar av till höger och upptäcker en inhägnad med kaniner. Du går in och matar dem med några grässtrån du plockat. Då ser du att klockan är mycket och att du måste åka.

När du sätter dig i bilen kommer du på ” - Javisst ja, jag glömde titta efter vad som fanns bortom trappan. Åh, det får bli nästa gång”, tänker du och ser fram emot nästa besök.

Tankar om utformningen

En utgångspunkt i trädgården är att den ska passa de allra flesta. Den ska vara användarvänlig oavsett om besökaren har någon typ av funktionshinder eller inte. En annan utgångspunkt i gestaltningen är att trädgården ska bestå av både ordnade, tillrättalagda delar och oordnade, naturliga delar. Genom en gradvis övergång mellan dessa bildas många av de betydelsefulla baskaraktärerna, vilket ökar chansen att en person hittar en tilltalande plats i trädgården (Grahn 2001; Grahn, Lieberg & Schmidtbauer 2005, s. 137-141; Grahn 2005. I Johansson & Küller 2005, s. 251-252). Alla ska kunna välja "sin" plats i trädgården efter sina behov och önskemål: ensam eller med andra, i solen eller i skuggan och så vidare. Att olika typer av miljöer kräver olika mycket av människor, visar också vikten av varierade miljöer med både naturlika och strukturerade delar (Ottosson, 1997).

Det huvudsakliga önskemålet från Jällaskolans projektgrupp är att trädgården ska fungera som en upplevelseträdgård med sinnesstimulering för främst särskoleeleverna. I trädgården ska det också vara möjligt att bedriva undervisning. Därför är det nödvändigt med samlings- och undervisningsplatser för elever och besökare. Genom samarbetet med personal på Jällaskolan har även andra idéer och önskemål vuxit fram under arbetets gång. Exempelvis önskar de en förbindelse mellan växthuset och ladan samt möjlighet till uppvärmning av växthuset så att det kan utnyttjas året runt. De tycker även att det skulle vara värdefullt med en plats att göra upp eld på i trädgården. Eld väcker, liksom vatten, fascination hos de flesta människor och kan bidra till intressanta samtal och stimulera fantasin hos ungdomarna på skolan. Ytterligare ett önskemål, som jag liksom i ovanstående delar tog fasta på i förslaget, är att de gärna vill ha odlingsytor där de kan förändra växtslag och karaktär från år till år. Det är viktigt för särskoleeleverna i alla årskurser att få känna sig delaktiga i något nytt som de varit med att skapa. Att fortsätta på något projekt som några andra har påbörjat är inte lika attraktivt som att göra något helt nytt.

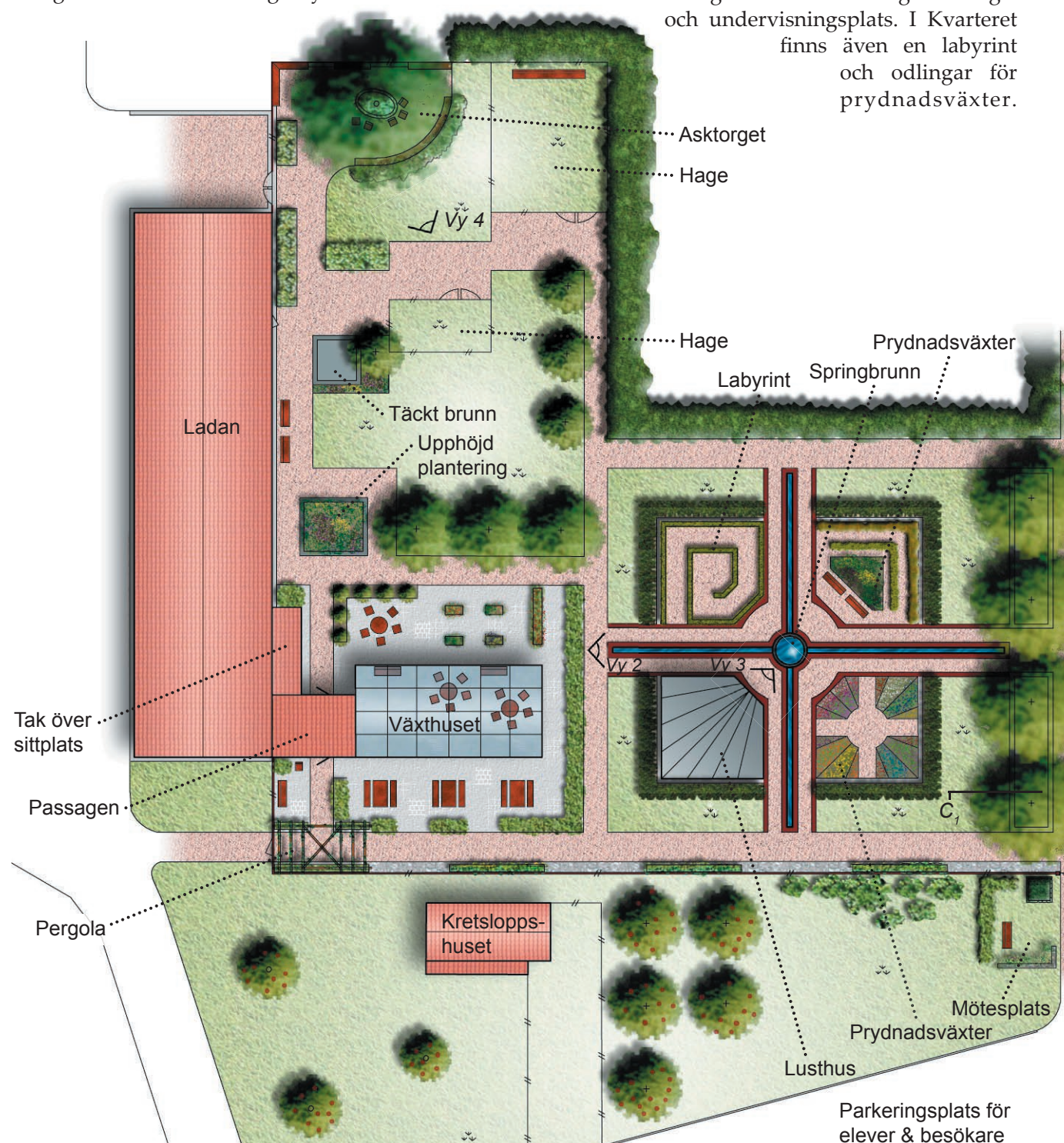
Beskrivning av gestaltungsförslaget

För att ge trädgården karaktär av en annan värld är omgärdas den av plank, häckar och buskage där de olika entréerna ska väcka nyfikenhet och upptäckarglädje. Trädgården är indelad i olika platser eller rum som skiljer sig från varandra i utseende och funktioner.

Entrén är den första plats besökaren möter och det är därför viktigt att den ger ett välkomnande och positivt intryck av trädgården. Den gamla muren förlängs till andra sidan gångvägen vilket ger en tydligare symmetri och förstärker den historiska känslan på platsen. Vid entrén finns en mötesplats som besökare kan träffas vid och utgå från. Mot det faluröda planket växer gammeldags buskrosor och ovanför grinden finns en sirlig skylt med namnet

"Jällaparken". Allén, innanför grindarna, består av lindar som med sin ljusa, lummiga grönska fortsätter på det välkomnande temat.

Trädgårdens västra del intill ladan och övriga byggnader har strikta former med rätta linjer och vinklar. Kvarteret består av en fyrdelad kvadrat med vattenkanaler och en springbrunn i mitten. Här finns lusthuset som är trädgårdens huvudsakliga samlings- och undervisningsplats. I Kvarteret finns även en labyrinth och odlingar för prydnadsväxter.

Närmast ladan, vid växthuset, finns Köks-trädgården med upphöjda odlingslådor för grönsaker och annat ätbart. Kring växthuset finns också bärbuskar och några olika sittplatser. I trädgårdens nordvästra del ligger Djurhagarna som består av öppna gräsytor med flyttbara inhägnader. De flexibla hagarna är lätta att anpassa efter det djurslag och antal djur som vistas i trädgården för dagen. I nordvästra hörnet av Djurhagarna ligger Asktorget som är en plats för umgänge, lek och stöj med den gamla asken som mittpunkt.

Med Allén som en naturlig gräns mitt i trädgården, övergår den strikta karaktären gradvis till en naturlig plats i trädgårdens östra del. De böljande formerna i området med gräskullar markerar övergången från trädgårdens strikta karaktär i väst till ett friare, mer naturligt formspråk i öst. Gångvägarna slingrar sig fram mellan kullarna, förbi kaninkullen, över den porlande bäcken och in i Ekolunden med oregelbundet placerade träd och en porlande bäck.

Ekolunden är tänkt att vara en fristad för fåglar, insekter och andra vilda djur vilket gör att den har en något vildvuxen karaktär. Lugnet består av tre omslutna, avskärmade platser där lugn och ro råder. Främst är de tänkta att användas för avkoppling och återhämtning - en plats att dra sig undan till för att hämta sig från störande intryck eller för att varva ner. De kan också vara användbara vid undervisning - det blir lättare att koncentrera sig på en lugn plats. Mellan Ekolunden och Lugnet öppnas en passage genom häcken ut mot gångvägen för att besökare lättare ska kunna nå lövskogsområdet i öst. Passagen kan också leda till att elever tar vägen genom trädgården, där de också kan stanna till en stund, på väg till och från busshållplatsen.

Teckenförklaring

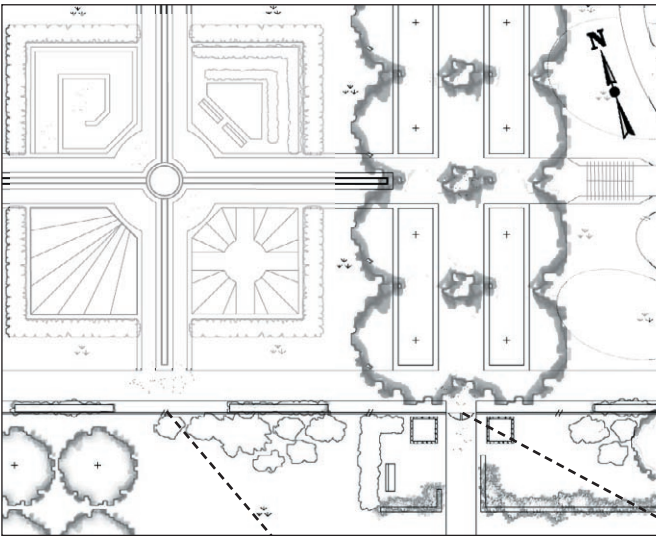
- Befintligt träd
- Projekterat träd
- Buske
- Häck
- Idegranskub
- Bänk
- Bord med bänkar
- Bord med stolar
- Djurskulptur
- Stubbar
- Aspstammar
- Trädstock
- Staket/plank
- Stenar/stenblock
- Gräs
- Stenmjöl
- Plattor
- Kullersten
- Vatten

Illustrationsplan Skala 1:400

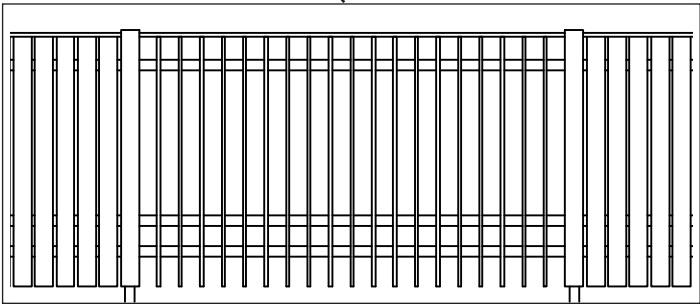
Entrén och Allén

Den gamla stenmurens karaktär förstärks genom plantering av låga, doftande torktåliga växter som lavendel på muren och murreva i skrevor mellan stenblocken. Muren förlängs till andra sidan gångvägen för att ge tyngd åt entréns symmetri. Kvällstid riktas belysning mot murens baksida vilket ger en fin effekt från parkeringsplatsen. Närmast det traditionellt faluröda planket bidrar gammaldags buskrosor med vackra blommor sommartid och nypon om hösten. För att tydliggöra och markera entrén formklipps grupper av idegranar till två vintergröna strama kuber. Kvällstid är kuberna belysta på sidorna vilket tydliggör dess strikta former och lyser upp entrén. Vid mötesplatsen intill entrén finns en informationstavla med tydliga och lättlästa texter och en karta över trädgården. Tavlan ska sitta på en höjd som gör den tillgänglig för barn och för

Orienteringsplan

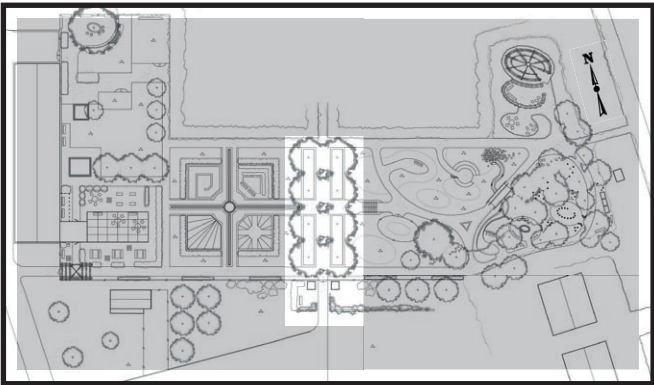
Skala 1:500

Plankets brädor snedställs och blir därmed genomsiktligt vilket förlänger siktlinjen genom Kvarterets nord-sydliga gångstråk. Dessutom kan besökare redan från parkeringen få en glimt av trädgården.

personer som sitter i rullstol. Dessutom ska det finnas samma information i blindskrift och en karta i relief.

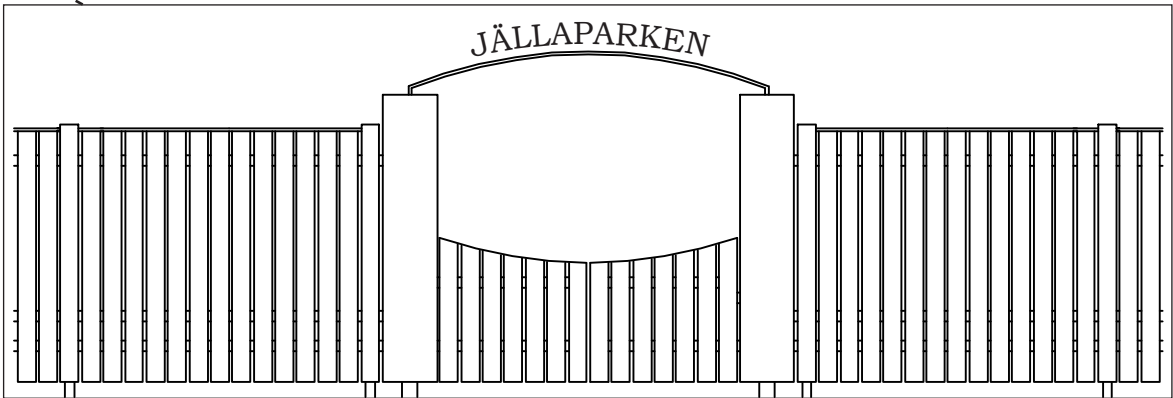
Innanför grindarna möts besökaren av en lindallé som leder till skolans huvudbyggnad. Lindarna bildar ett grönskande, tätt tak som tillsammans med låga marktäckande buskar bildar ett grönt, omslutande och avlångt rum. Lindarnas ljusa grönska och blomning ger en fin vårkvalitet. På hösten blir de hjärtformade, läderartade bladen vackert gula. Längst bort i lindallén syns en trappa som lockar besökaren att utforska vad som finns bortom trappan. På kvällarna är lindarnas trädkronor upplysta genom markstrålkastare vilket kan kompletteras med pollare eller parklyktor med traditionellt utformade armaturer. Det är av stor vikt att belysningsarmaturer väljs ut och placeras med eftertänksamhet så att de varken bländar barn eller vuxna i närheten av belysningen.

Orienteringsplan

Vy 1. Den välkomnande huvudentrén.

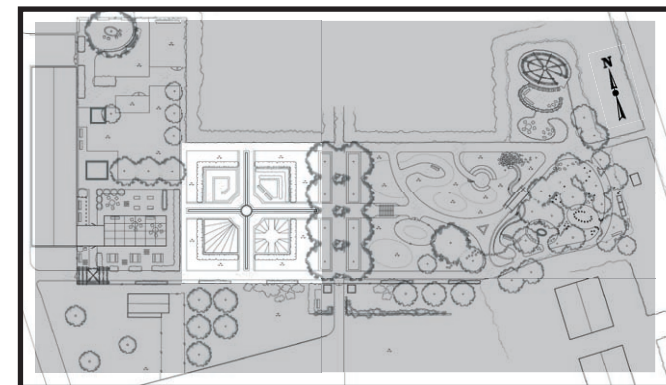
Grinden vid entrén.

Skala 1:200

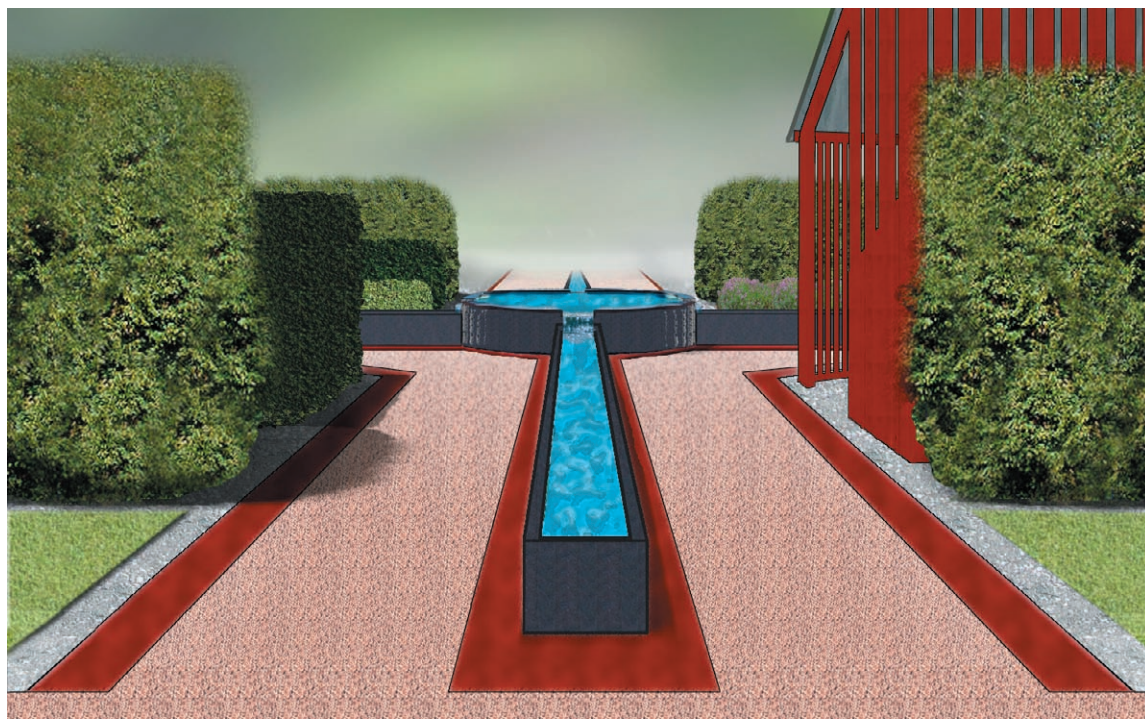
Kvarteret

Inspirationen till Kvarterets utformning, med de fyra gångarna som delar av en kvadrat i fyra delar och vattenkanalerna som möts i en central punkt, kommer från gamla tiders klosterträdgårdar och från Lejongården i Alhambra, Granada. Vattnet ger ifrån sig ett svagt porlande ljud när det faller från den runda springbrunnen till de något lägre kanalerna. Vattnet belyses under kvällarna, vilket ger en spännande effekt och underlättar orienteringen i trädgården. Längs kanalerna läggs marksten i en mörkt rödtonad kulör, vilket fungerar som ett ledstråk för synsvaga och synskadade personer. Den rödtonade markstenen

bidrar till en helhets känsla då den återkopplar till det faluröda lusthuset som upptar en av Kvarterets fyra delar. Lusthuset är trädgårdens stora samlings- och undervisningsplats med sittplatser för cirka 30 personer. I en annan av kvadraternas delar finns en labyrinth av smalt formklippt lärk med gångar vars bredd räcker till för en rullstol. Den tredje och fjärde delen består av prydnadsväxter som kan bytas från år till år för att skapa variation, vilket även ger eleverna möjlighet till praktiska odlingserfarenheter.

Orienteringsplan

Vy 2. Dammen och den upphöjda kanalen sedd från väster.

Inspiration till labyrinthen från Faelledsparkens Sansehave i Köpenhamn.

En formklippt avenbokshäck omgärdar och håller samman de fyra delarna till en helhet. Häcken är hårt klippt vilket ger en tät och stram vägg som förstärker de strikta formerna vid Kvarteret. Avenbokshäcken hålls på en höjd runt två meter och utgör en tydlig vägg där känslan av utanför och innanför förstärks. Avenbok är en växt med fina kvaliteter och årstidskontraster. Den tål att klippas hårt och dess veckade blad ger växten en vacker och spännande struktur. På våren spirar bladen i en skir och ljus grönska medan de på sommaren får en mörkgrön ton. Om hösten blir bladen bronsfärgade och faller till marken vilket avslöjar ett tätt och ogenomträngligt grenverk.

Vy 3. Lusthuset har gott om sittplatser.

Köksträdgården och Djurhagarna

Köksträdgården är uppbyggd kring växthuset och består av en hårdgjord yta med upphöjda odlingslådor för ätliga växter som smultron, morötter och pumpa eller andra växter som väljs ut tillsammans med eleverna. Här finns även hallon, vinbär- och krusbärsbuskar vars bär stimulerar smaksinnet samtidigt som buskarna ramar in ytan kring växthuset. Den gamla gödselbrunnen intill ladan blir en upphöjd plantering med kryddväxter och prydnadsväxter. Den karaktäristiska doften av kryddväxter känns tydligast vid beröring. Intill kryddväxtodlingen planteras några prydnadsträd för att skärma av mot Djurhagarna. Katsura är ett passande trädval för platsen då de oftast är flerstammiga och fyller ut och avskärmar även på låg nivå. Dessutom bidrar katsuran med en doft av kanelbullar eller pepparkakor i samband med sprakande höstfärger.

Växthuset ljussätts med färgat ljus som växlar kulör med jämna intervaller, vilket synliggör Jällaskolan från väg 288, Östhammarsvägen, under kvällstid. I växthuset installeras automatisk bevattning för enklare skötsel av de växter som sås och drivs upp till trädgården. Växthuset och ladan förbinds med en passage vilket tillsammans med uppvärmning av växthuset förbereder för utökad användning av byggnaderna. De kan därmed utnyttjas året runt till utställningslokaler för elevernas konstnärliga alster eller iordningställas till ett café. Bredvid passagen finns en sittplats med tak som skydd för regnväder. Söder om växthuset finns sittplatser med bord som passar bra för fika eller lunch utomhus. En pergola med doftande klätterväxter leder besökare in genom trädgårdens sydvästra entré.

Exempel på upphöjda odlingslådor.

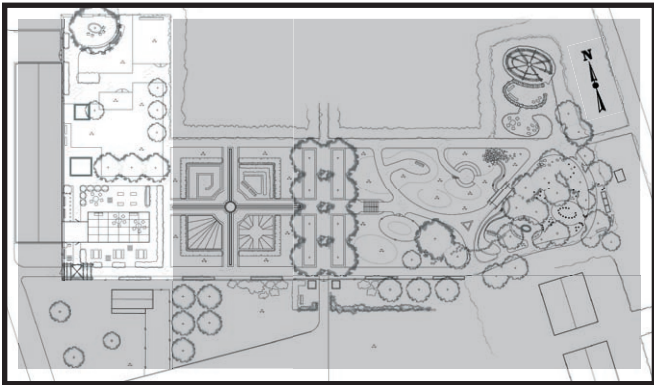
Lamm i tillfällig hage.

Djurhagarna utgörs av flyttbara stängsel vilket gör det möjligt att fullt ut utnyttja gräsytor i detta område. Inhägnaderna kan placeras där gräset är färskt och storleken kan anpassas efter djurslag och antal djur. De små hagarna möjliggör för besökare att möta ett fåtal djur, exempelvis tackor med lamm, i en lugn och trygg miljö till skillnad från de många djuren i den bullriga ladugården.

Asktorget består av sittplatser under och i närheten av den gamla asken. De långa bänkarna gör att många får plats att umgås och snurrstolarna lockar till rörelse, lek och stöj. Kring asktorget planteras låga friväxande buskar som bildar en känsla av avskildhet samtidigt som det är lätt att se och få kontakt med andra människor.

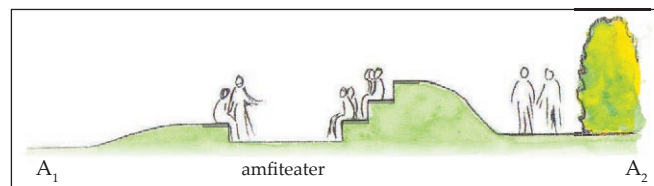
Vy 4. Asktorget med bänkar och snurrstolar.

Orienteringsplan

Gräskullarna

De böljande gräskullarna ger variation i det tidigare plana området i trädgårdens östra delar. Gångvägen sträcker sig över en av kullarna och uppe på kullen finns en hårdgjord yta med sittplatser för att även personer med rullstol eller rullator ska ha möjlighet att ta del av utsikten därifrån. Sittplatsen skyddas från norr av ett friväxande buskage med en höjd på ungefär två meter. Mitt bland gräskullarna finns en annorlunda kulle - en kaninkulle - vilket möjliggör studier och observation av kaninernas naturliga beteende.

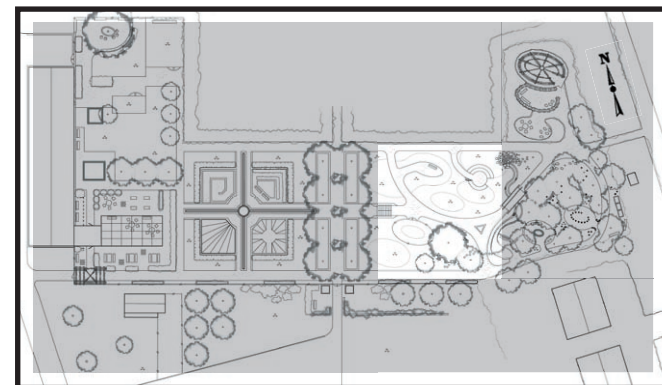
Snitt A genom amfiteatern.

Skala 1:200

En amfiteater blir en bra plats för umgänge, framträdande eller undervisning i mindre grupper. Ett träd med nedhängande grenar kan bli en plats att dra sig undan till eller fungera som gömställe. Dessutom infinner sig en känsla av att en del träd letat sig in området med gräskullar från ekolunden intill, vilket ger en naturlig övergång från det öppna till det slutna och tvärtom.

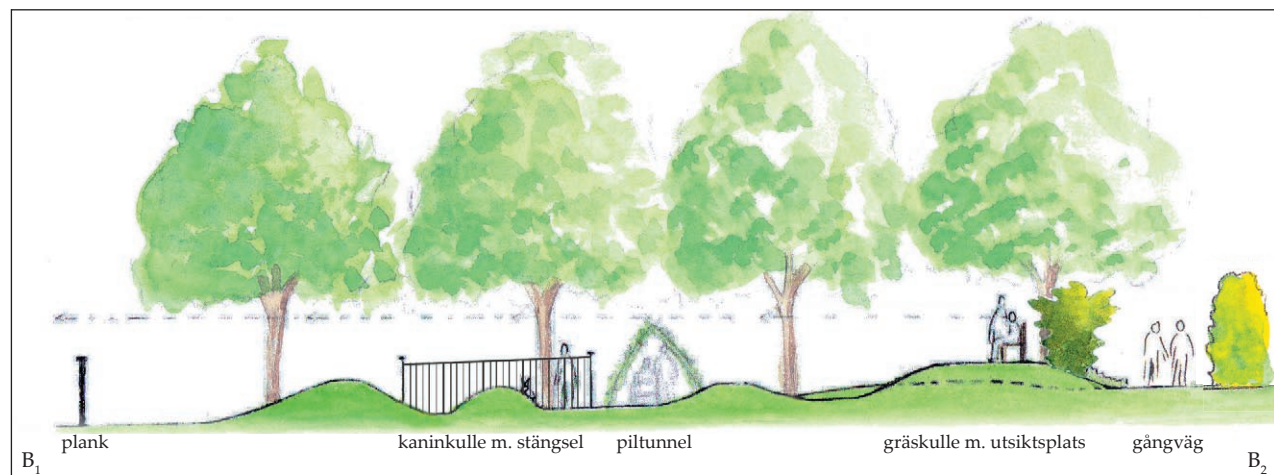
Inspirationbild av trästubbar.

Orienteringsplan

Inspirationbild av gräskullar.

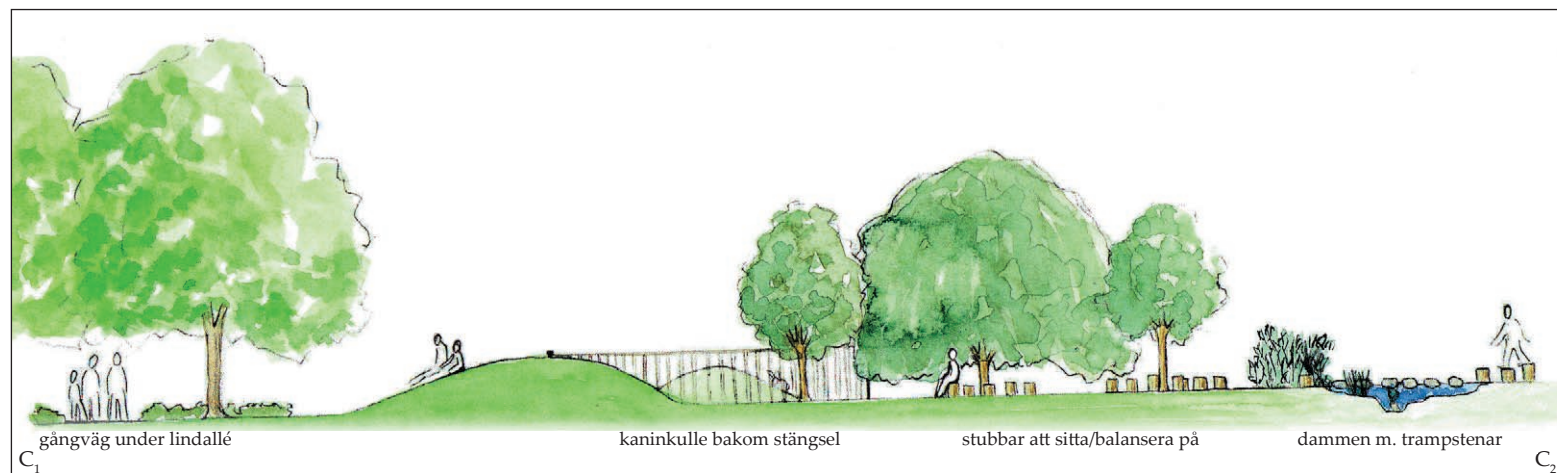

Snitt B genom gräskullarna. Kullen med utsiktsplats kan nås med rullstol och har en höjd som möjliggör utsikt över planket.

Skala 1:200

Inspirationbild av kaninkulle.

Snitt C genom lindallé, gräskullar, stubbar, träd med nedhängande grenar och dammen.

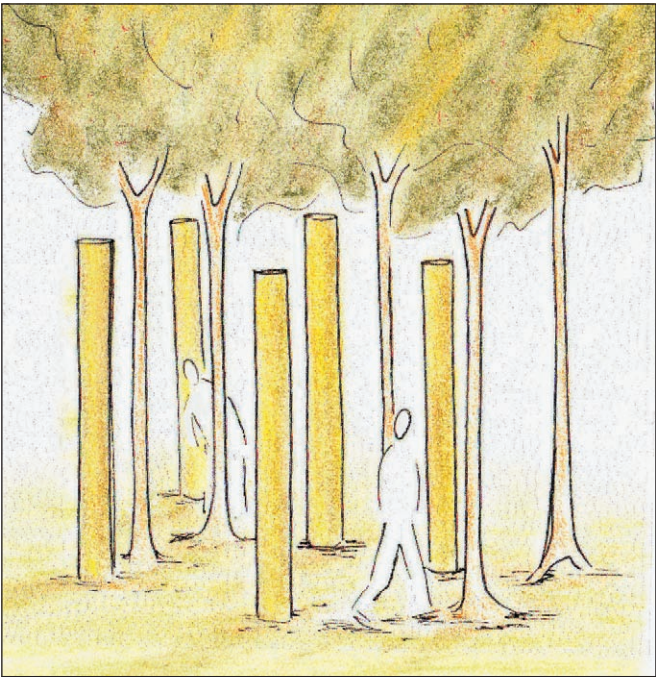
Skala 1:200

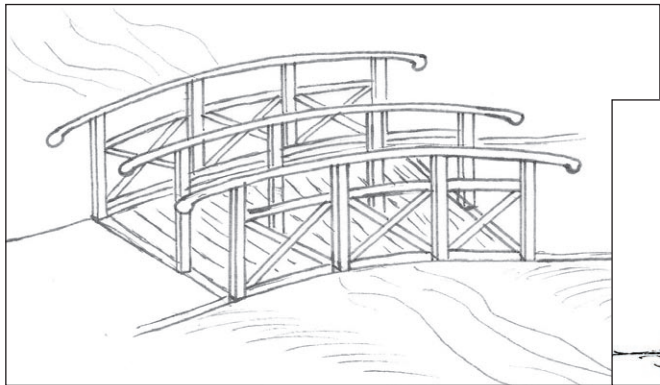
Träd med nedhängande grenar.

Ekolunden

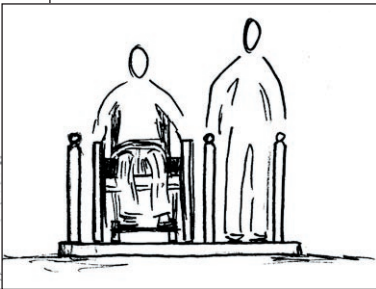
Ekolunden är trädgårdens skog - en naturlig lund med vild karaktär, variationsrik vegetation och ett rikt djurliv. Träden, vars kronor bildar ett skuggande tak, består av minst tre olika arter där en art är flerstammig, en annan får bär om hösten och en tredje har vacker, len bark eller fina höstfärger. Buskagen består av flera arter vars kvaliteter ger skydd eller mat åt fåglar. De slingrande stigarna lockar till upptäcktsfärd i en omgivning vars skogslika karaktär skiljer sig från trädgården som helhet. Asp-rundeln är en oval plats omgiven av glest placerade aspstammar som ger en stark rumskänsla och har god potential att bli en plats för kurragömma och andra lekar. Aspstammar, vilka lockar hackspettar och andra fåglar, finns även

Lunden med lövträd och kapade aspstammar

Bro över bäcken.

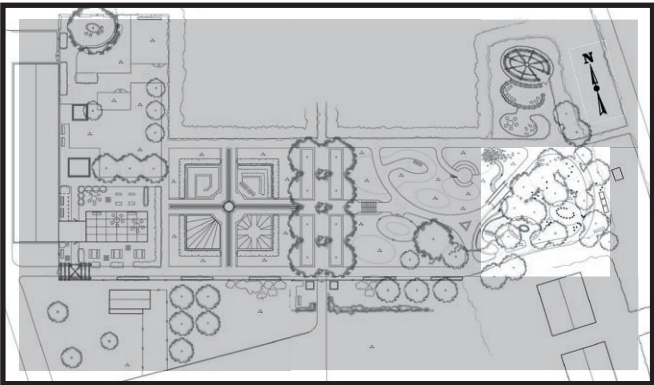

Bron fungerar även som träningsbarr.

utplacerade bland träden i lunden. I sydöstra hörnet av ekolunden finns bland annat kompostlådor, trästubbar, fladdermus- och fågelholkar för att ytterligare berika den ekologiska mångfalden. Här tillåts även ogräs som i vissa fall till och med är önskvärt. Exempelvis kan en nässelodling, som bland annat nässelfjärilar använder som barnkammare, anordnas. Den porlande bäcken och dammen bidrar till möjligheter för djurlivet i området. Kanske flyttar grodor in i dammen om inga guldfiskar redan bor där och vattnet kommer säkert att locka till sig spännande trollsländor och dykarbaggar. Bron över bäcken är utformad för att fungera som en träningsbarr. Här kan personer med gångsvårigheter träna i en naturlig miljö och med ett redskap som inte ser ut som ett hjälpmedel. I Ekolunden finns en plats att göra upp eld på – en fascinerande och intresseväckande aktivitet. Att djuren får en fristad i Ekolunden kan också göra platsen särskilt attraktiv och spännande för barn och ungdomar.

Inspiration till porlande bäck kantad av stenar.

Orienteringsplan

Inspiration till ekologihörnan med nässelodling för fjärilarna.

Eld fascinerar de flesta människor.

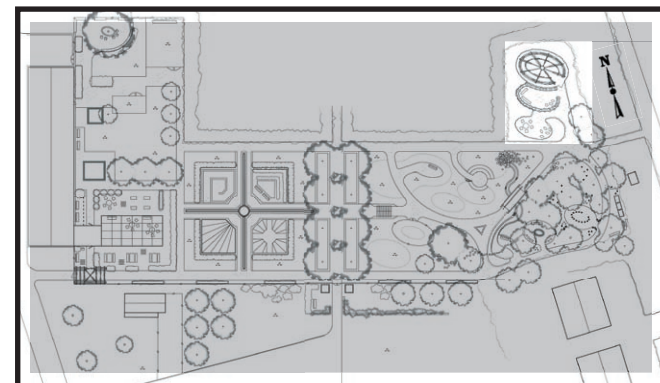
FOTO: Janne & Eva Olsson

Lugnet

Lugnets tre omslutna ovaler ligger i trädgårdens lugnaste del och passar bra för återhämtning, avkoppling eller undervisning i mindre grupper. Buskbersån omgärdas av manshöga friväxande buskar med ett naturligt utseende. Buskarna får bär om hösten vilket lockar fåglar till platsen. I bersån finns bord med stolar och uppvärmda djurskulpturer som är sköna att sitta på. Humlebersån är inramad av klättrande humle, som tycks sträva mot himlen på höga granstörar, vilket ger en näst intill sakral känsla. I bersån finns sittmöbler i form av trädstammar och stenar. Klematisbersån består av en oval pergola med insynsskyddande klätterväxter med svag doft och färg för att undvika starka intryck på platsen. Från mitten av pergolans tak droppar vatten sakta ner i en behållare på marken vilket ger ett fascinerande blickfång och avkopplande ljud. Möbleringen består av hängstolar - en sorts hängmatta att sitta i - vars gungande rörelser ger avkopplingen ytterligare en dimension.

Inspiration till humlebersån.

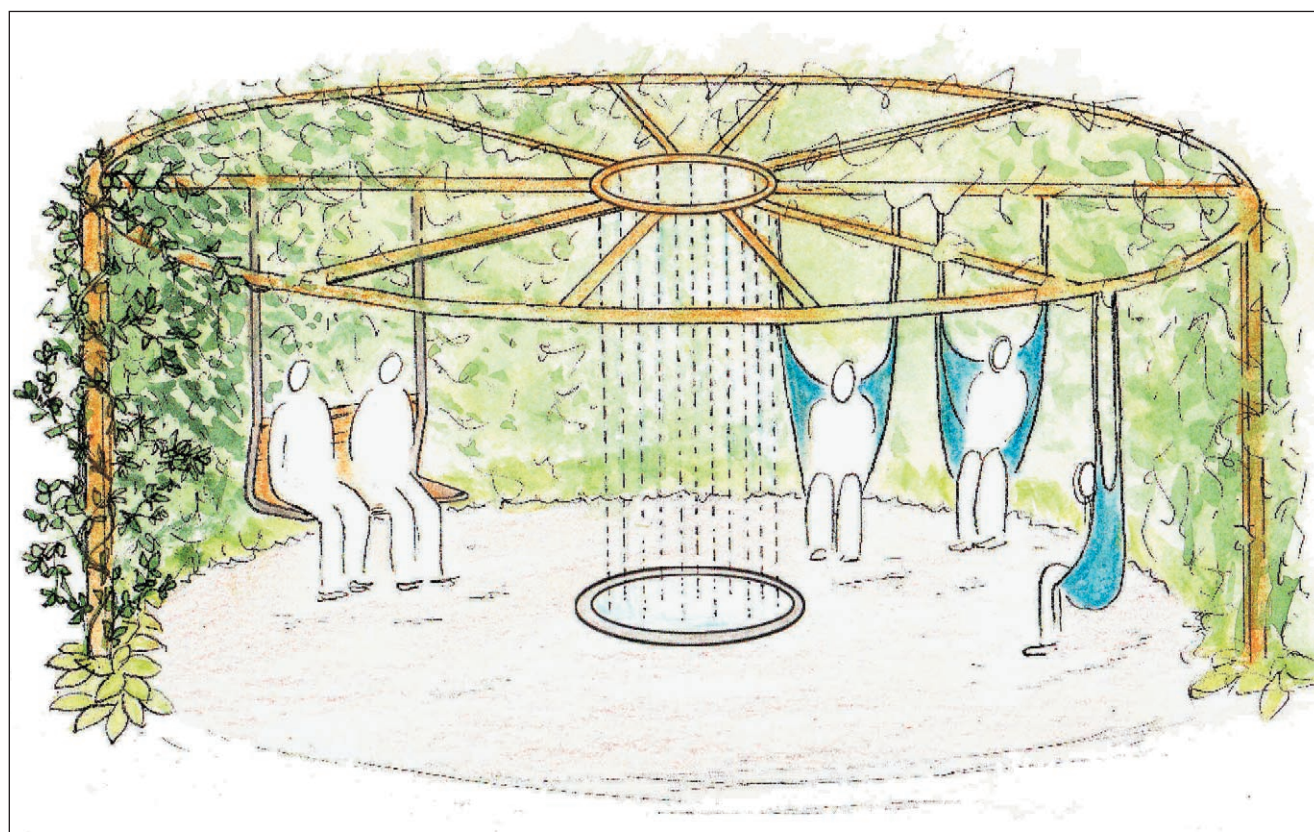
Orienteringsplan

Inspiration till djurskulpturer - hästar och "hot dogs".

Entrén till Klematisbersån med en dörr som förstärker känslan av att gå in i ett avskilt, nästan hemligt rum.

Innanför dörren till Klematisbersån finns ett omslutet rum med hängande möbler och droppande vatten

Orienteringspunkter, sinnesstimulering & tillgänglighet

Utomhus finns mer variation än inomhus och alltså fler möjligheter för stimulans av våra olika sinnen, vilket gör en trädgård till en utmärkt plats för sinnesstimulering. Karaktäristiska ljud, dofter och visuellt igenkännbara objekt på utvalda platser ökar även möjligheten till orientering. Därför har jag föreslagit tydliga sinnesstimulerande objekt på strategiska orienteringspunkter i trädgården, vilket syns på planen till höger.

Eftersom vissa funktionshinder utesluter eller minskar möjligheten att använda ett eller flera sinnen är det viktigt att det finns sådant som kan stimulera de fungerande sinnena. För en blind person är det exempelvis viktigt att det finns sådant som stimulerar hörsel, doft och känsel.

Exempel på sådant i trädgården som kan stimulera våra olika sinnen är växters färger, former, dofter och årstidsvariationer - gårdsdjurens päls och dess olika läten - fjärilars och trollsländors färger samt fåglarnas kvittrande och grodors kväkande ljud. Vatten stimulerar både känsel, hörsel och syn och finns därför på flera ställen i trädgården.

Valet av markmaterial är av stor vikt om trädgården ska vara fysiskt tillgänglig för de som använder sig av rullstolar och rullatorer. Gångvägar måste vara släta och jämna och vid anläggningen är det mycket viktigt att undvika kanter mellan olika markmaterial eftersom det kan påverka framkomligheten negativt. Gångvägarna i trädgården består av hårt packat stenmjöl som är lätt att ta sig fram på. På sidorna finns en 50-100 mm hög kantsten i kontrasterande kulör vilket ger ett kännbart och synligt ledstråk för synsvaga och synskadade. Där trädgårdens gångvägar korsar varandra kan orienteringen underlättas genom att plattor eller marksten markerar korsningen.

De upphöjda vattenkanalerna underlättar för rullstolsburna personer att komma nära vattnet. Kanalerna kan dock utgöra en snubbelrisk, särskilt för synskadade personer, då de kan vara svåra att upptäcka. För att minimera denna risk läggs plattor eller marksten i en bred kant längs kanalerna. Kanten ska tydligt avvika i material och färg från stenmjölet intill. På så sätt kan synskadade personer känna

av kanten med den vita kappen, medan synsvaga personer får vägledning genom den kontrasterande färgen.

För allergiker är tillgängligheten ofta en fråga om dofter och pollen från växter, varför växter bör väljas med omsorg. Starkt doftande eller allergiframkallande växter bör placeras där de kan undvikas av personer som inte tål dessa. Även djurhagar och liknande bör placeras med noggrannhet med hänsyn till pälsdjursallergiker.

Tillgänglighet handlar också om att det ska finnas information i olika former. Informationen ska vara tydlig och lätt att förstå samt sitta på en höjd där den är läsbar för alla. Information i textform ska även finnas som punkt-skrift och kartor i upphöjd relief bör finnas.

Ett **vindspel** klingar i vinden från en gren i den stora asken. Under asken finns **snurrbara stolar** som lockar till rörelse och lek.

Den karaktäristiska **doften av kryddväxter** känns tydligast om du rör vid dem. Även om du sitter i rullstol når du att både röra vid och smaka på kryddväxterna eftersom växtbädden är upphöjd.

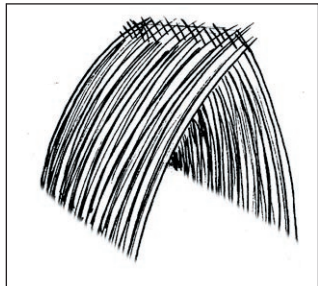

Smaka på hallon och vinbär vid Köksträdgården. I de upphöjda odlingslådorna växer bland annat smultron, morötter och sallad.

Doftande klätterväxter berättar att du befinner dig vid pergolan intill entrén i sydväst.

Det svaga **porlandet av vattnet** vid kanalerna och dammen underlättar orienteringen oavsett var i Kvarteret du befinner dig. Kanalerna och dammen är upphöjda från marknivån vilket gör det lättare att komma åt att känna på vattnet.

Piltunnelns mörka gång lockar till lek och fantasi. Tunneln låter dig förstå att du närmar dig kaninkullen.

Ljudet av **droppande vatten** avslöjar att du befinner dig vid Klematisbersån i Lugnet. Droppandet stimulerar till att känna på vattnet, som också är fascinerande att titta på.

Uppvärmda djurskulpturer att sitta på, i form av hästar, får eller grisar, överraskar innanför Buskbersån.

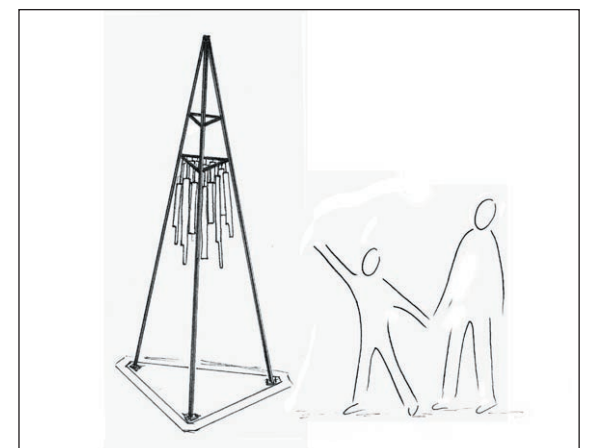
Vatten porlar ner över stenarna, som från en osynlig källa bakom stenröset, och fortsätter ner i bäcken. Ljudet ger möjlighet till orientering även för dig som har en synskada.

Ett **dovt ljud** uppstår i ton-pyramiden när de tjocka ihåliga bamburören slår mot varandra.

Bambu rasslar skirt i vinden och avslöjar att du är i närheten av den lilla dammen.

Stubbar på rad uppmuntrar till rörelse och tränar balanssinnet då de lockar att hoppa mellan. Över stigen är stubbarna nedsänkta i marknivå för att inte hindra framkomligheten och över dammen byts stubbarna mot stenar.

Plan som visar utvalda orienteringpunkter

Skala 1:1000

Skalstock

0 10 50m

Reflektioner

Syftet med mitt examensarbete har varit att utforma ett gestaltungsförslag för en upplevelseträdgård anpassad för särskole- och övriga elever, lärare samt besökare från andra skolor utifrån deras olika behov på Jällaskolans naturbruksgymnasium. För att uppnå detta har jag noggrant bearbetat och tolkat den information jag samlat in under arbetets gång. Jag skissade på olika idéer och förslag om utformning, innehåll och detaljer. Vissa skisser förkastades medan andra bearbetades och blev så småningom en del av förslaget. Arbetet ledde till ett gestaltungsförslag samt en skriftlig rapport inkluderande en litteraturstudie.

Arbets- & lärandeprocessen

De olika platserna jag besökte inför arbetet med gestaltningen gav mig stor inspiration och var väl spenderad tid. I och med besöken tror jag att mitt förslag har berikats vad gäller kvalitet och variation. Man kan även få goda idéer genom inspirationsböcker men det ger ändå inte samma intryck som vid platsbesök. På plats syns andra saker än på bild och det blir möjligt att få en mer översiktlig bild av platsen. Samtidigt ges möjlighet till nya upptäckter och att närmare studera detaljer. Genom platsbesök utökas även den idébank som jag tror att de flesta som arbetar inom design och utformning samlar på sig. Idésamlingen kan komma till användning i senare projekt varför platsbesök är ett utmärkt arbetssätt.

Litteraturstudien om funktionshindrade ungdomars behov i utemiljöer tog längre tid än jag först hade tänkt mig då jag hela tiden kände att jag ville veta mer. Det var mycket intressant läsning och jag hade gärna fördjupat mig ännu mer än jag gjorde i ämnet. För att hinna framställa ett väl bearbetat gestaltungsförslag inom tidsramen för examensarbetet valde jag ändå att begränsa tiden för och omfattningen av litteraturstudierna.

Skissandet och framställandet av illustrativa bilder och planer upptog en stor del av tiden för examensarbetet. Jag tycker att jag har lyckats särskilt bra med de datorframställda perspektiven, detaljerna och illustrationsplanen. De har tagit relativt lång tid i anspråk, men också utgjort nyttig träning och gett ett bra resultat. Med mer vana och erfarenhet av datorprogrammen tror jag att jag kan öka arbetstakten i dessa moment. Ett arbetssätt jag skulle vilja träna mer på är att skissa för hand, vilket skulle öka mina möjligheter att kommunicera idéer,

förslag och detaljer. Inför mitt kommande yrkesliv skulle det underlätta att känna en större säkerhet i dessa arbetsuppgifter, då skissandet ofta är en stor del av kommunikationen mellan beställare och landskapsarkitekt.

Det har varit lärorikt att gestalta en trädgård på en så stor yta som vid Jällaskolan. Det tog lite tid innan jag fick förståelse för platsen och vad jag ville med den. Gångvägen som delar området i två delar har varit en bra utgångspunkt under gestaltungsprocessen. Redan från början var gångvägen viktig för mig att behålla som transportsträcka mellan elev-/besöksparkeringen och skolans huvudbyggnad. Jag upplevde också att den skapade struktur och stöd i gestaltningen av området.

Med gestaltningen har jag försökt skapa en grönskande utemiljö med ett användbart och spännande innehåll för målgrupperna och deras behov. Dessutom bygger förslaget på att trädgården ska innehålla platser med olika funktioner, karaktärer och användningsmöjligheter. Eftersom området för den planerade trädgården var relativt stort så har det varit möjligt för mig att skapa varierade miljöer med potential att tilltala trädgårdens olika användare. Om ytan varit mindre kunde det ha resulterat i fler kompromisser och därmed blivit svårare att ordna platser för alla användare. En utgångspunkt i gestaltningen var min tanke om att trädgården skulle spänna från det ordnade till det naturlika. Jag ansåg att de naturliga inslagen skulle placeras mot skogspartiet i öst och de mer ordnade platserna intill ladan och de övriga byggnaderna i väst. Genom att tillföra både ordnade och naturlika platser så har jag berikat trädgården och ökat chanserna för den enskilda människan att hitta en tilltalande plats.

Min förhoppning är att gestaltungsförslaget kan förverkligas. Det skulle vara spännande att följa arbetet med trädgårdens anläggning och få en inblick i eventuella problem som kan uppstå vid anläggandet. Om trädgården byggs upp skulle jag även kunna få erfarenhet av vad som fungerar bra och vad som eventuellt fungerar mindre bra.

Tankar om anpassningen för funktionshindrade

Att planera en miljö för de olika behov som olika typer av funktionshinder medför, var en mycket viktig del i arbetet med gestaltningen. För att försöka tillgodose de olika behoven har det krävts en hel del eftertänksamhet under arbetet med förslaget. Jag har hela tiden tvingats begrunda mina idéer och lösningar så att inte någon användargrupp åsidosatts.

Jag tror att jag har lyckats bra med min föresats om att trädgården ska passa för alla. Titeln på mitt arbete - Gröna upplevelser för alla - har jag använt för att det är min förhoppning att trädgården verkligen ska fungera för och utgöra en lockelse för alla människor. Med alla menar jag alltså både personer med eller utan funktionshinder av olika slag. Trots mina intentioner finns det självklart människor som inte kan eller vill använda sig av trädgården. Exempelvis är trädgården inte anpassad för personer med svåra former av funktionshinder, vilket kan göra det svårt för dem att utnyttja trädgården på ett för dem givande sätt. Däremot kan säkert även de med grava funktionshinder ta del av de positiva effekterna av utomhusvistelse i den grönskande och avkopplande miljö som trädgården utgör.

I vissa fall har jag behövt göra kompromisser. En svårighet var att göra gångvägar tillgängliga och funktionella för både rullstolsburna och synskadade personer. För att ta sig fram med rullstol krävs ett tillräckligt jämnt och slätt markmaterial utan breda skarvar där rullstolens främre hjul kan fastna. Detta till skillnad från behoven för synskadade personer som behöver strukturskillnader och kanter för att kunna känna sig fram med den vita käppen.

I mitt förslag har jag på gångvägarna använt stenmjöl, vilket när det packas blir hårt och slätt, för att göra trädgården tillgänglig för rullstolsburna. Längs gångvägens ytterkanter underlättas orienteringen för synskadade genom kännbara upphöjda kanter. Kanternas kontrasterande färg ger också vägledning för de synsvaga. Trädgården innehåller också flera olika orienteringspunkter i form av ljud och doft, vilket också kan vara till nytta för synskadade. Många gånger har synskadade personer dessutom hjälp av en ledsagare eller använder sig av ledarhund.

För de som har funktionshinder som gör det svårt att orientera sig i ett område, exempelvis personer med utvecklingsstörning, är det svårt att veta om jag har lyckats. Jag har försökt att utforma en trädgård som är tydligt indelad i olika rum och där det finns många olika orienteringspunkter för att göra det lätt att hitta i trädgården. Svårigheten är att jag inte vet om det kommer att fungera som jag har tänkt och jag hoppas att jag får möjlighet att följa upp detta. Det är en fördel för personer med orienteringssvårigheter om miljön är småskalig. Vissa platser i trädgården, exempelvis Gräskullarna, är relativt storskaliga medan andra platser som Lugnet och vid Kvarteret är småskaliga. Därför fungerar dessa delar av trädgården bättre för de som har svårt att orientera sig.

Att trädgården utformats för personer med funktionshinder av olika slag kan ge fördelar även för andra användare. Exempelvis utgör anpassningen för rullstolsburna med släta och jämna gångvägar att trädgården blir mer lättillgänglig även för andra som kan ha problem att ta sig fram, exempelvis personer med barnvagn eller gångsvårigheter. Det har varit av stor vikt att planera för lugna och avskärmade platser i trädgården med tanke på de som, på grund av sitt funktionshinder, behöver en möjlighet att dra sig undan från ”störande” intryck. Sådana platser kan även komma andra tillgodo då de flesta personer någon gång har behov av avskildhet.

Samarbetet med Jällaskolans projektgrupp

Samarbetet med projektgruppen på Jällaskolans naturbruksgymnasium har fungerat mycket bra. Jag har fått bra information och nyttiga fakta om hur undervisningen fungerar på skolan och vilka behov just deras elever har. Jag har försökt att ta hänsyn till deras önskemål om trädgårdens innehåll och funktion samtidigt som jag i stort sett har fått fria händer. Lars Eriksson berättade heller inte allt om deras planer med trädgården eftersom han inte ville att jag skulle påverkas för mycket av deras visioner och idéer. Jag har inte anpassat mitt förslag till de ekonomiska möjligheterna för Jällaskolan att anlägga trädgården. Redan första gången jag träffade de i projektgruppen förde vi ett samtal om dessa förutsättningar. Då fanns det från deras sida en viss oro för att trädgården inte skulle kunna uppföras på grund av den ekonomiska begränsningen. Under samtalet framkom att de hade möjlighet att söka bidrag hos en stiftelse för uppförandet av trädgården. Dessutom berättade jag om mina erfarenheter från projektet med mitt kandidatarbete vid Hospice i Ulleråker, Uppsala. Där hade trädgårdens anläggning inte varit möjlig utan hjälp från sponsorer, vilket ökade hoppet att det skulle kunna bli av även vid Jällaskolan. Jag förklarade också att trädgårdsprojektet vid Jällaskolan i första hand var ett examensarbete samt att det vore synd att redan från början begränsa utformningen och det önskade slutresultatet genom ekonomiska ramar. Under mitt arbete med gestaltningen av Jällaskolans upplevelseträdgård hade jag fortsatt kontakt med personerna i projektgruppen ett antal gånger. Jag märkte att jag kom på nya frågor som jag behövde svar på, både när det gällde de funktionshindrade eleverna och platsspecifika detaljer. En lärdom till nästa projekt är att mer noggrant försöka tänka ut i förväg vad jag behöver veta för att göra ett förslag.

Elevsamverkan eller inte?

I arbetets inledningsskede planerade jag att låta Jällaskolans särskoleelever delta i en diskussion/intervju angående utformningen av trädgården. Jag ville att de skulle känna sig delaktiga i planerna för trädgården samtidigt som jag ville fråga vad eleverna själva skulle vilja göra i trädgården och låta dem komma med förslag och idéer.

Efter diskussioner med lärare för särskolans elever samt med min handledare kom vi fram till att avstå den tänkta elevsamverkan eftersom det kunde ha gett negativa effekter för eleverna. Eleverna har idag ingen vetskap om att det överhuvudtaget finns planer för en trädgård på skolområdet. De kan ha svårt att förstå vad en trädgård är och hur en sådan kan se ut. För att genomföra en elevsamverkan behöver eleverna, på grund av sina funktionshinder, förberedas i god tid. Nya, oförberedda inslag i vardagen kan göra dem oroliga. Därför är det nödvändigt att i god tid tydligt förklara vad, hur och varför samt vad som förväntas av dem. Många av eleverna har svårigheter att förstå tid och rum, vilket gör det problematiskt att förklara hur länge det dröjer innan trädgården ska börja anläggas. Det är exempelvis svårt för eleverna att förstå tidsangivelser som ”om tre månader” eller ”i höst”.

Allt detta kräver både tid och kraft samt en hel del engagemang från särskoleelevernas lärare, men det som är allra svårast är den etiska biten. Är det rätt att fråga de funktionshindrade eleverna vad de skulle vilja ha eller göra i en trädgård/utemiljö och sedan kanske inte kunna uppfylla deras önskningar? Är det rätt att ställa olika frågor som kan göra eleverna osäkra på vad som förväntas av dem och kanske ställer press på dem? Jag anser att det i detta fall, mitt examensarbete, inte är nödvändigt med elevernas medverkan för att få ett gott resultat. För att undvika att störa deras trygghet och minska risken att göra dem besvikna valde jag bort elevsamverkan som metod.

Tanken inför trädgårdens eventuella uppförande är att särskoleeleverna ska delta i anläggningsarbetet och att de därigenom kan känna delaktighet och stolthet över trädgården. Ett förslag som kan bidra till medverkan från eleverna, vilket ytterligare skulle förstärka känslan av delaktighet, är att Jällaskolan anordnar en namngivningstävling för den nya trädgården.

Jämförelser - tidigare arbeten

I mitt examensarbete har jag haft mycket nytta av de tidigare kunskaper jag skaffat mig under utbildningen till landskapsarkitekt. Ett exempel på detta är kunskapen om ungdomars behov av platser att synas på och platser att dra sig undan till som jag inhämtade under kursen ”Stadsrum för barn och unga”. Jag har haft detta i tankarna när jag arbetat med förslaget till Jällaskolans trädgård och försökt se till att båda typerna av platser finns representerade. En plats som skulle kunna fungera att synas på är amfiteatern medan utrymmet under trädet med nedhängande grenar, intill kaninkullen, är en plats dit eleverna kan dra sig undan.

Ett annat exempel är det arbete jag utförde under min praktik på Sala kommun. Där fick jag bland annat träning i höjdsättning eftersom jag arbetade med utformningen av kommunens jordtipp. Resultatet blev ett förslag på ett aktivitetsområde med pulkabacke, utkikstorn och grillplatser samt en naturstig med lutningar anpassade för rörelsehindrade personer. Under examensarbetet har jag haft nytta av arbetet på Sala kommun främst vid höjdsättningen av Jällaskolans trädgård och vid planeringen av gångvägarna.

Till sist

Jag tror att jag kommer att få stor nytta av de erfarenheter och kunskaper jag erhållit genom detta examensarbete. De kommer säkert att bli användbara i många olika sammanhang och projekt under mitt framtida yrkesliv. Kraven på tillgänglighet för funktionshindrade ökar i samhället, såväl i stadsmiljöer och bostadsområden som i parker och trädgårdar. I den nationella handlingsplanen för handikappolitiken som tagits fram av riksdagen anges att alla medborgare ska kunna delta i vardagslivet på lika villkor senast år 2010. Många kommuner har ännu inte anpassat sina utemiljöer till handlingsplanen, varför jag tror att det kommer att bli efterfrågat med kunskaper om anpassning av utemiljöer för funktionshindrade.

Referenser

Bengtsson, A. (2003). *Utemiljöns betydelse för äldre och funktionshindrade*.

Kunskapssammanställning. Statens folkhälsoinstitut. Sandvikens tryckeri, Sandviken, 2003.

Dahlman, Y. (2004) Kunskap genom bilder. Doctoral diss. Dept. of Landscape Planning, Ultuna, SLU. Acta Universitatis agriculturae Suecia. Agraria vol. 448.

Grahn, P. (2001). Naturens och trädgårdens betydelse för personer med utmattningsdepression. *Svensk rehabilitering* (2001). nr 3, s. 18-21.

Grahn, P., Lieberg, M. & Schmidtbauer, P. (2005). *Tänkvärda trädgårdar, när utemiljön blir en del av vården*. Formas, Stockholm.

Grahn, P. & Ottosson, J. (1998). *Utemiljöns betydelse för äldre med stort vårdbehov*. Stad & Land nr 155. SLU, Alnarp.

Hammarssköld (red.) (2007). Hjälpmedelsinstitutet.

URL: http://www.hi.se/templates/Page____5557.aspx [2008-06-24].

Citerar Ingegerd, H. (2006). *Mer åt fler på lekplatsen*. Sveriges Kommuner och Landsting.

Hammarssköld (red.) (2007). Hjälpmedelsinstitutet.

URL: http://www.hi.se/templates/Page____5579.aspx [2008-06-24].

Citerar Eriksson, U., Sundin, A. & Stenström, C. Barn- och ungdomshabiliteringen, Frösön.

Ingvarsson, G., Parsmo, R. & Spångberg, A. (1998). *Barn och ungdomar med funktionshinder*. Elander Gummessons, Falköping.

Johansson, M. & Küller, M. (2005). *Svensk miljöpsykologi*. Studentlitteratur, Lund.

Kaplan, R. & Kaplan, S. (1989). *The Experience of Nature. A Psychological Perspective*. Cambridge: University Press. Citerar Myhr, U. (2007). Utemiljö och hälsa, litteraturöversikt nr.1. Arkus, Stockholm.

Karppi, I., Kokkonen, M. & Lähtenmääki-Smith, K. (2001). Swot-analysis as a basis for regional strategies. Stockholm: Nordregio – The Nordic Centre for Spatial Development.

URL: <http://www.nordregio.se/Files/wp0104.pdf> [2008-06-24].

Klasén McGrath, M. & Olofsson, S. (red.) (2008). Handikapp & Habilitering. Stockholms läns sjukvårdsområde.

URL: <http://www.habilitering.nu/gn/opencms/web/HAB/Funktionshinder/utvecklingsstorning/> [2008-06-24].

Lieberg, M. (2007). Professor i landskapsarkitektur, SLU, Alnarp. Föreläsning 2008-09-13.

Midheden, S. (2003). *Lyssna till en blomma och smaka på ett vattenporl. Förslag till Tallkrogens sinnesträdgård för utvecklingsstörda*. Ultunabiblioteket, Uppsala.

Moore, R. (1999). *Healing gardens for children*. I Cooper Marcus, C. & Barnes, M. (red.). (1999). Healing Gardens: therapeutic benefits and design recommendations. Wiley, New York.

Månsson, K. (2002). *Bygg för alla*. Elanders Svenskt Tryck, Stockholm.

Olofsson, S. (red.) (2008). Handikapp & Habilitering. Stockholms läns sjukvårdsområde.

URL: http://www.habilitering.nu/gn/opencms/web/HAB/Vad_ar_habilitering/ [2008-06-12].

Ottosson, J. (1997). *Naturens betydelse i en livskris*. Stad & Land nr 148. Movium, SLU, Alnarp.

Sjukvårdsrådgivningen (2008).

URL: <http://www.sjukvardsradgivningen.se/artikel.asp?CategoryID=26809&PreView> [2008-06-24].

Strandhede, S. (2002). *Farliga och ofarliga växter från A till Ö*. Bilda förlag, Stockholm.

Sörensen, A. & Janson, E. (1998). *Grönare liv för allergiker*. Informationsförlaget, Stockholm.

Taylor et al. (2001). *Coping with ADD: The surprising connection to green play settings*. I Tai, L. (2006) Designing Outdoor Environments for Children (Elektronisk) Blacklick, OH, USA: McGraw-Hill Professional Publishing, s. 271. Tillgänglig: Ebrary. [2008-06-27].

Ulrich, R. (1999). *Effects of Gardens of Health Outcomes: Theory and Research*. I Cooper Marcus, C. & Barnes, M. (red.). Healing Gardens: therapeutic benefits and design recommendations. Wiley, New York.

Bildkällor: Alla bilder är tagna av författaren om inte annat anges.

